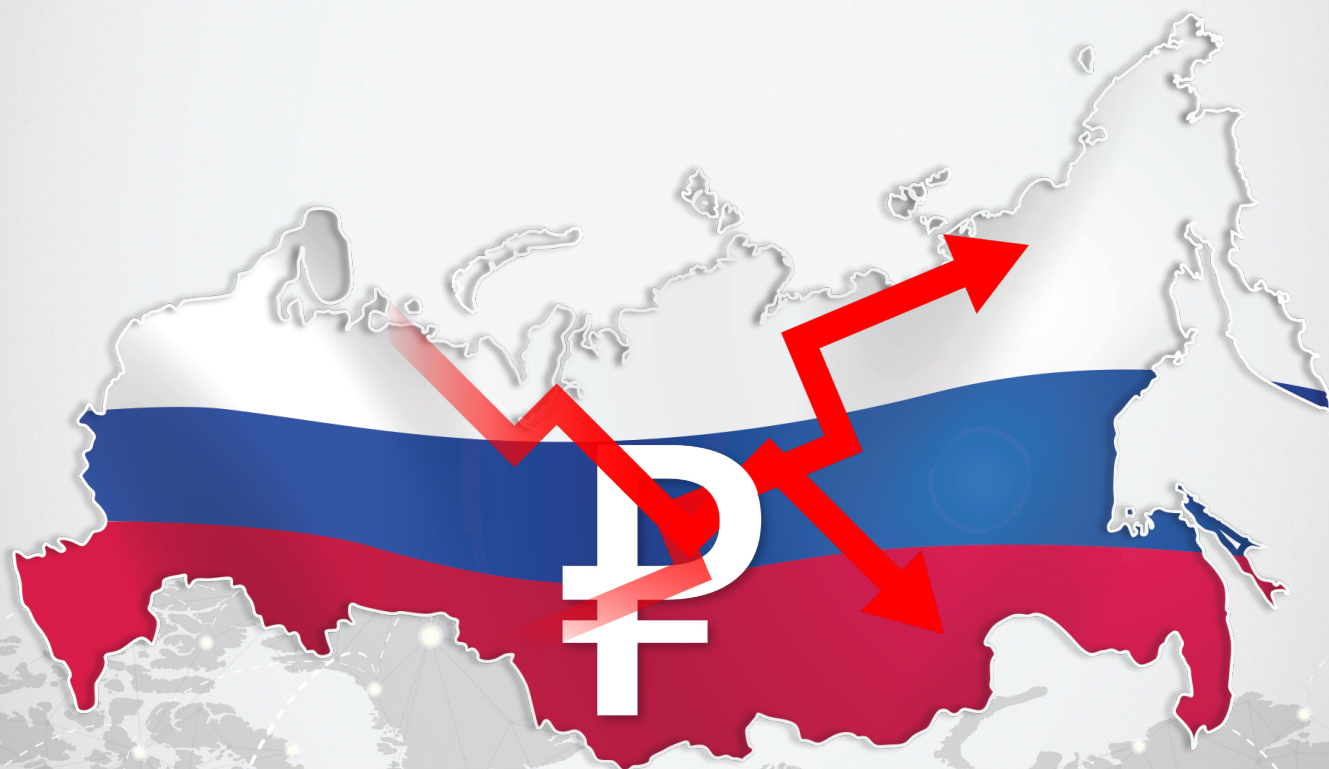




مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

دیپلماسی اقتصادی روسیه



آبان ۱۴۰۳

شناسنامه گزارش



مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

عنوان:

دیپلماسی اقتصادی روسیه

دفتر تجارت و دیپلماسی اقتصادی

تاریخ انتشار: آبان ۱۴۰۳

واژه‌های کلیدی: آزادی اقتصادی، شاخص حکمرانی، سند امنیت ملی، استراتژی توسعه اقتصادی، تحریم‌های

غرب، فدراسیون روسیه، پیام‌های مالی، بهای روبل

نشانی: تهران، خیابان طالقانی، نبش خیابان شهید موسوی (فرصت)، پلاک ۱۷۵

فهرست مطالب

۵	خلاصه کاربردی
۷	درآمد
۸	بخش نخست: شاخص‌های کلان اقتصادی روسیه
۱۴	بخش دوم: ساختار نهادی دیپلماسی اقتصادی روسیه
۱۷	بخش سوم: دیپلماسی اقتصادی در اسناد بالادستی
۲۰	بخش چهارم: روند تحول در دیپلماسی اقتصادی روسیه
۲۱	بخش پنجم: استراتژی جدید دیپلماسی اقتصادی روسیه
۲۳	بخش ششم: سیاست‌های روسیه در قبال تحریم‌های غرب
۳۵	بخش هفتم: تحریم‌ها و تغییر بازیگران اولویت‌دار در دیپلماسی اقتصادی روسیه
۴۶	بخش هشتم: جایگاه ایران در دیپلماسی اقتصادی روسیه
۵۴	بخش نهم: نتیجه‌گیری

خلاصه کاربردی

- اثرات تحریم‌های اقتصادی غرب علیه روسیه به تدریج در حال ظهور است. این تحریم‌ها منجر به خروج حجم عظیم سرمایه از روسیه شده است. بخش مهمی از شرکت‌های بین‌المللی فعالیت خود را در روسیه محدود کرده‌اند و تلاش روسیه برای پیوستن به سازمان همکاری اقتصادی و توسعه متوقف شده است.
- تحریم‌های اعمال شده توسط کشورهای غربی علیه روسیه منجر به اختلال در جریان تجاری کالاهای اصلی صادرات و واردات روسیه شده است. بخش‌های اقتصادی روسیه از لحاظ واردات فناوری‌ها تحت تحریم قرار گرفته‌اند. بنابراین روسیه تلاش نموده است ضمن کاهش اتکا به واردات، شرکای تجاری جدید تعریف کند و روابط مستحکم‌تری ایجاد کند.
- دیپلماسی اقتصادی روسیه پس از جنگ اوکراین و تحریم‌های غرب، به موازات حوزه انرژی، در حوزه‌های دیگر نیز فعال‌تر شده است. کاهش چشمگیر مناسبات اقتصادی - سیاسی با غرب و تحریم‌های متقابل، ضربه سنگینی به اقتصاد روسیه وارد کرده است. روسیه با متنوع ساختن اهداف دیپلماسی اقتصادی به دنبال تأمین امنیت اقتصادی و در نتیجه امنیت سیاسی این کشور است. پیش‌بینی می‌شود این هدف منجر به فعال‌تر شدن دیپلماسی اقتصادی روسیه در سال‌های پیش‌رو نیز شود.
- یکی دیگر از آثار تنش در روابط روسیه و غرب، توجه بیشتر روس‌ها به برطرف نمودن کاستی‌های موجود در ساختار اقتصادی این کشور است. بررسی اسناد اقتصادی روسیه نیز نشان داد این کشور به‌بود فضای سرمایه‌گذاری در روسیه را به عنوان یکی از راهبردها برای تقویت اقتصادی برگزیده است. بررسی دیپلماسی اقتصادی روسیه با شرکای اقتصادی این کشور نشان می‌دهد روس‌ها تلاش می‌کنند این سرمایه‌ها را برای توسعه زیرساخت‌های داخلی و بویژه صنعت هدایت کنند. تا پیش از این سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های مرتبط با شبکه حمل‌ونقل - شامل جاده‌ها، راه‌آهن‌ها و بنادر- در روسیه به‌عنوان بزرگ‌ترین کشور جهان، بین مناطق نابرابر توزیع شده و کیفیت پایینی داشت. سرمایه‌گذاری در این نوع زیرساخت‌ها باعث افزایش جایگاه روسیه در کریدورهای منطقه‌ای و بین‌المللی و همچنین تسهیل در توسعه صنعت و تجارت خارجی این کشور و دسترسی به بازارهای همجوار و بازارهای دور می‌شود.
- برخی کارشناسان معتقدند اثر تحریم‌ها علیه دارایی‌های بانک مرکزی روسیه بسیار قوی‌تر از حد انتظار بود و تأثیر قابل‌توجهی داشت. اما بانک روسیه همچنان مقادیر زیادی ارز خارجی برای مداخله احتمالی در اختیار دارد. علیرغم تحریم‌ها بر اکثر مؤسسات مالی، از جمله مسدود شدن دارایی‌ها، قطع دسترسی به دلار آمریکا و یورو و قطع ارتباط از زیرساخت پرداخت سوئیفت، سیستم مالی عمدتاً به دلیل مدیریت بانک روسیه تثبیت شده است.

- روس‌ها بطور پیوسته طرح‌هایی برای سرمایه‌گذاری‌ها و همکاری‌های جدید اقتصادی به شرکای اقتصادی مطمئن خود یعنی چین، هند و ترکیه ارائه می‌کنند.
- دیپلماسی اقتصادی روسیه با چین از سال ۲۰۱۴ فعال‌تر شده است. به نظر می‌رسد اساس توجه اقتصادی روسیه به چین، ضمن افزایش درآمد و سرمایه، تضمین رشد اقتصادی این کشور در برابر سیاست‌های ضد روسی غرب است. ضمن اینکه صادرات چین به طور فزاینده‌ای جایگزین مناسبی برای صادرات اتحادیه اروپا در بازار روسیه است. پیشتر مهم‌ترین حوزه‌های همکاری تجاری روسیه و چین حوزه‌های سنتی انرژی و تسلیحات بودند. اما اکنون زمینه‌های همکاری بسیار گسترده شده و چین در حال سرمایه‌گذاری بیشتر در زیرساخت‌های روسیه است.
- هند در جنوب آسیا را نیز می‌توان در فهرست شرکای ویژه روسیه قرار داد. روابط اقتصادی روسیه و هند با وجود قراردادهای انرژی و تسلیحاتی دو بعد مهم و کلان دارد. روسیه یکی از تامین‌کنندگان انرژی هند است. علاوه بر این روسیه بزرگترین مقصد سرمایه‌گذاری شرکت‌های نفت و گاز هندی است. یکی از دلایل تسهیل روابط تجاری روسیه و هند استفاده از روبل و روپیه در این رابطه است. دیپلماسی اقتصادی روسیه در رابطه با هند، دارای اولویت‌های ژئوپلیتیکی نیز است.
- انرژی و تجارت مهم‌ترین بخش‌های روابط اقتصادی روسیه و ترکیه هستند. در بخش انرژی روابط دو کشور در دو بعد روابط دوجانبه، چندجانبه و ژئوپلیتیکی برای هر دو کشور اهمیت دارد. در حال حاضر برخی از بزرگترین پروژه‌های سرمایه‌گذاری روسیه در حوزه‌های مختلف در ترکیه اجرا می‌شود.
- رابطه اقتصادی روسیه و امارات متحده نیز رشد چشمگیری یافته است. اهمیت امارات در دیپلماسی اقتصادی روسیه بیش از هر موضوعی به دور زدن تحریم‌ها و انتقال دارایی‌های شرکت‌های روسی برای جلوگیری از ضبط آنها توسط کشورهای غربی باز می‌گردد. به نظر می‌رسد امارات نیز به صورتی محتاطانه در پی جلب سرمایه‌های روسیه و در عین حال رعایت حداقلی تحریم‌های مالی است.
- حجم روابط تجاری ایران و روسیه همچنان نسبت به سایر شرکای اقتصادی مسکو، رقم قابل توجهی نیست. در واقع روند توسعه روابط اقتصادی ایران و روسیه کند پیش می‌رود. نکته حائز اهمیت این است که به نظر می‌رسد ایران و روسیه اراده افزایش روابط اقتصادی را دارند اما هنوز مناسب‌ترین زمینه‌های این رابطه، به ویژه در بعد تجاری را نیافته‌اند. نیازسنجی در بازار مصرف، پیوند ژئواکونومیکی دو کشور، افزایش همکاری‌ها در زمینه انرژی و توسعه همکاری‌های صنعتی و تولیدی از راهبردهای موثر بر توسعه روابط اقتصادی ایران و روسیه است. اما در مجموع به پشته‌های روابط اقتصادی دولتی، توسعه تدریجی روابط تجاری و بازرگانی با مشارکت بخش خصوصی را نیز می‌توان دنبال نمود.

درآمد

روسیه به عنوان پهناورترین کشور جهان با جمعیت نسبتاً غیرمتناسب با جغرافیای بزرگ، به علت نقش منحصر به فرد در تامین انرژی جهان، تاثیر زیادی در اقتصاد جهانی دارد. این کشور پس از سقوط اتحاد جماهیر شوروی با فراز و فرودهای بسیاری، در پایان قرن ۲۰، توانست خود را به یکی از اقتصادهای بزرگ جهان تبدیل کند. در سال ۱۹۹۸ روسیه به عضویت رسمی گروه کشورهای صنعتی جهان درآمد. در سال ۲۰۰۶ روسیه برای اولین بار ریاست گروه ۸ را بر عهده گرفت و اجلاس سالانه گروه ۸ در سن پترزبورگ برگزار شد. با آنکه در سال ۲۰۱۴ همچنان یکی از بزرگ‌ترین اقتصادهای جهان محسوب می‌شد، به دلیل الحاق شبه جزیره کریمه، به اجلاس این گروه دعوت نشد. از سال ۲۰۱۴ چند دور تحریم علیه روسیه اعمال شد، با این حال اقتصاد روسیه، انعطاف قابل توجهی از خود به نمایش گذاشت. اما داده‌های اخیر درباره میزان تولید ناخالص داخلی، تورم، ارزش پول ملی روسیه (روبل)، نرخ بیکاری، صادرات نفتی و غیرنفتی روسیه و حتی سرمایه‌گذاری خارجی، به نسبت قبل از سال ۲۰۲۲ و جنگ اوکراین، اعداد و ارقامی با مضمون مثبت نیستند و می‌توان گفت این شاخصی برای تاثیر تحریم‌های غربی علیه اقتصاد روسیه است. با این حال درباره آینده اقتصاد روسیه دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد. از یک دیدگاه انعطاف‌پذیری اقتصاد روسیه، تغییر سیاست اقتصادی و فعال‌تر شدن دیپلماسی اقتصادی روس‌ها می‌تواند انتظارات درباره بحران اقتصادی این کشور را تغییر دهد. اما دیدگاه دیگر معتقد است افزایش تحریم‌های غرب علیه روسیه، اقتصاد این کشور را آسیب‌پذیر نموده و در سال‌های آتی باید منتظر ظهور چالش‌های اقتصادی بیشتر برای این کشور بود. پیش از آغاز سال ۲۰۲۲ و حمله روسیه به اوکراین، همه پیش‌بینی‌ها از وجود شاخص‌های مثبت و رو به رشد در اقتصاد روسیه حکایت داشتند.^۱ اما پس از سال ۲۰۲۲، تفسیرها درباره اعداد و ارقام مربوط به اقتصاد روسیه تغییر کرد.

بر این اساس در گزارش حاضر، ضمن بررسی آخرین وضعیت شاخص‌های اقتصادی روسیه، ساختار نهادی، اسناد مهم اقتصادی مرتبط با دیپلماسی اقتصادی روسیه، کمیت و کیفیت تحریم‌های غربی علیه اقتصاد روسیه و راهبردهای مسکو در قبال آنها مورد تحلیل و ارزیابی قرار می‌گیرد. بررسی استراتژی دیپلماسی اقتصادی روسیه، اهداف، اولویت‌ها، تغییر و تحول‌های احتمالی می‌تواند حاوی نکات مفیدی برای دیپلماسی اقتصادی ایران در قبال این کشور باشد.

<https://www.worldbank.org/en/country/russia/publication/rer#:~:text=Economic%20Outlook,-As%20the%20>

world&text=Inflation%20is%20expected%20to%20ease,to%201.8%20percent%20in%202023.

بخش نخست: شاخص‌های کلان اقتصادی روسیه

فدراسیون روسیه از ۲۲ اوت ۲۰۱۲ به عضویت سازمان تجارت جهانی درآمد است. روسیه به عنوان ابرقدرت انرژی جهان توصیف می‌شود. زیرا دارای بزرگترین ذخایر گاز طبیعی جهان، دومین ذخایر بزرگ زغال سنگ، هشتمین ذخایر بزرگ نفت جهان است. ذخایر ارزی روسیه چهارمین ذخایر بزرگ جهان است. روسیه در سال ۲۰۲۱ با تولید ناخالص داخلی ۱,۷۸ تریلیون دلار، به عنوان یازدهمین اقتصاد بزرگ جهان محسوب می‌شود، اما به نظر می‌رسد بر اثر تحریم‌های بین‌المللی، اقتصاد این کشور با شرایط جدید مواجه شده است.^۲

۱-۱- آزادی اقتصادی

بر اساس شاخص‌های بنیاد هریتیج امتیاز آزادی اقتصادی روسیه ۵۳,۸ است که اقتصاد این کشور را در رتبه ۱۲۵ از لحاظ شاخص‌های آزادی اقتصادی سال ۲۰۲۳ قرار می‌دهد. بر اساس گزارش این بنیاد امتیاز روسیه ۲,۳ امتیاز کمتر از سال ۲۰۲۲ است. بدین ترتیب روسیه از میان ۴۴ کشور منطقه اروپا در رتبه ۴۳ قرار دارد و امتیاز کلی آن کمتر از میانگین جهانی و منطقه‌ای است. بنیاد هریتیج گزارش می‌دهد دخالت گسترده دولت روسیه از پویایی بخش خصوصی جلوگیری کرده است. فساد فراگیر، فقدان استقلال قضایی و بی احترامی به حقوق مالکیت خصوصی به شدت حاکمیت قانون را تضعیف نموده و موجب عدم اطمینان و افزایش ریسک سرمایه‌گذاران شده است. تحریم‌های اقتصادی غرب منجر به خروج سرمایه از روسیه شده است. بخشی از شرکت‌های بین‌المللی فعالیت خود را در روسیه محدود کرده‌اند و تلاش روسیه برای پیوستن به سازمان همکاری اقتصادی و توسعه^۳ متوقف شده است.^۴ نمودار ذیل تغییرات در آزادی اقتصادی روسیه بر مبنای برآوردهای بنیاد هریتیج را نشان می‌دهد.

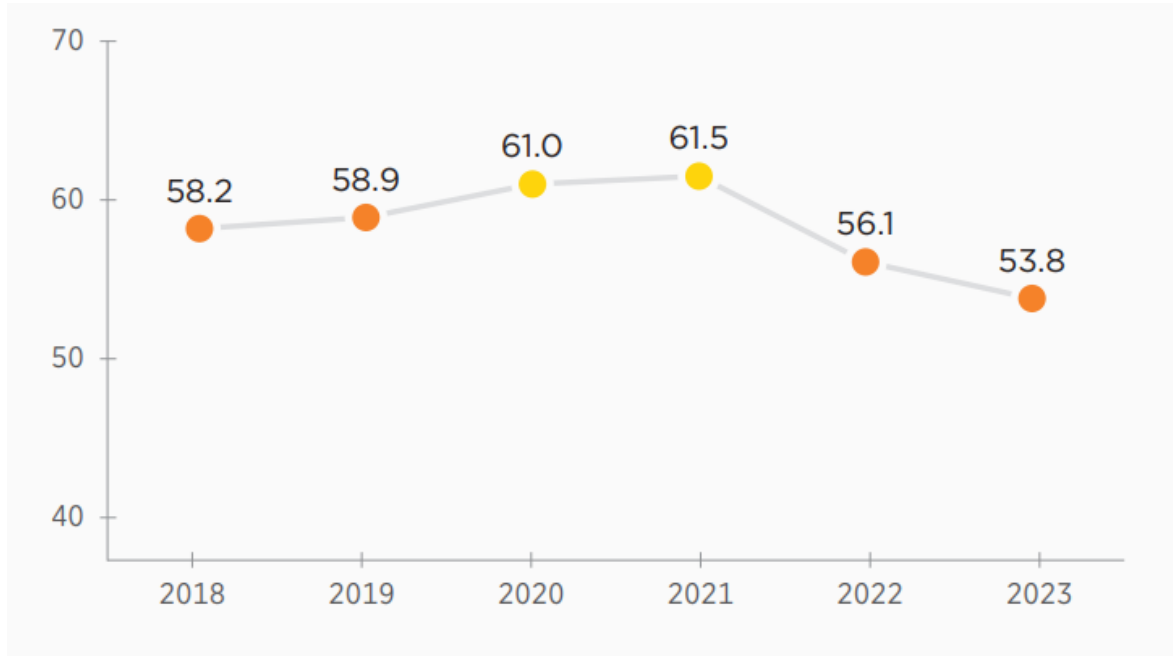
1- <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>

2- <https://www.investopedia.com/insights/worlds-top-economies/>

۳- سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (The Organisation for Economic Co-operation and Development) سازمانی بین‌المللی، با ۳۸ عضو است که اعضای آن متعهد به اصول دموکراسی و اقتصاد آزاد هستند. مقر این سازمان در پاریس است و مهمترین سازمان بین‌المللی تصمیم‌گیرنده اقتصادی محسوب می‌شود. بحث الحاق روسیه در سال ۲۰۰۷ آغاز شد اما با الحاق کریمه به روسیه در سال ۲۰۱۴ متوقف شده و در سال ۲۰۲۲ با حمله روسیه به اوکراین، کاملاً از دستور کار خارج شد.

4- <https://www.heritage.org/index/country/russia#:~:text=Russia's%20economic%20freedom%20score%20is,the%20world%20and%20regional%20averages.>

نمودار ۱: تغییرات امتیاز روسیه در شاخص آزادی اقتصادی



منبع: The Heritage Foundation

۱-۲- درآمد و مخارج دولت

در سال ۲۰۲۲، اقتصاد روسیه با انقباضی ۲.۱ درصدی مواجه شد که این کاهش عمدتاً به دلیل تحریم‌ها و جنگ در اوکراین بود. با این حال، تا سه‌ماهه دوم سال ۲۰۲۳، اقتصاد این کشور توانست با رشدی ۴.۹ درصدی در مقیاس سالانه بهبود یابد. هزینه‌های عمومی دولت به دلیل نیازهای نظامی و دفاعی به شدت افزایش یافته و اکنون تخمین زده می‌شود که حدود ۳۵.۵ درصد از تولید ناخالص داخلی را تشکیل دهد، هرچند این رقم بسته به منابع ممکن است متفاوت باشد. در همین حال، کسری بودجه روسیه در سال ۲۰۲۳ به ۱.۹ درصد از تولید ناخالص داخلی افزایش یافت، زیرا درآمدهای انرژی کاهش یافت و هزینه‌های نظامی بالا رفت. با وجود این چالش‌ها، بدهی عمومی روسیه همچنان نسبتاً پایین و در حدود ۱۴.۹ درصد از تولید ناخالص داخلی باقی مانده است که نشان‌دهنده مدیریت محتاطانه مالی این کشور است. این آمار نشان‌دهنده فشار بر اقتصاد روسیه در شرایط چالش‌برانگیز ژئوپلیتیکی است، اما همچنین مقاومت آن را از طریق افزایش هزینه‌های دولت و کنترل سطح بدهی‌ها نشان می‌دهد. نمودار ذیل روند رشد اقتصادی روسیه طی یک دهه اخیر را نشان می‌دهد.

1- <https://www.focus-economics.com/country-indicator/russia/gdp/>

2- <https://tradingeconomics.com/russia/government-spending>

نمودار ۲: رشد اقتصادی روسیه در بازه ۲۰۲۲-۲۰۱۳



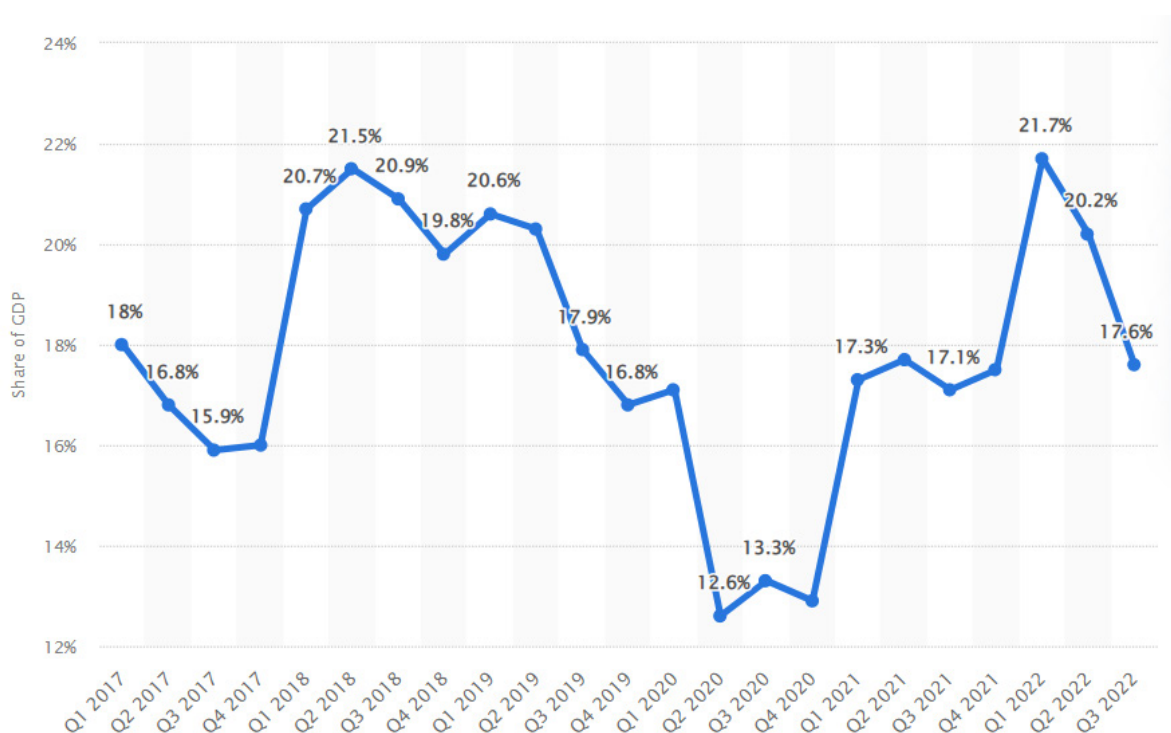
منبع: Focus Economics

تولید ناخالص داخلی روسیه عمدتاً از سه بخش تشکیل شده است: بخش کشاورزی کوچک که حدود ۵٫۶ درصد به تولید ناخالص داخلی کمک می‌کند، پس از آن صنعت (شامل انرژی) و خدمات (شامل مالیات) به ترتیب ۲۶٫۶ درصد و ۶۷٫۸ درصد سهم دارند.^۱ وزن مالیات در تولید ناخالص داخلی معادل ۲۴٫۵ درصد است. بالاترین نرخ مالیات افراد و شرکت‌ها به ترتیب ۱۳ درصد و ۲۰ درصد است.^۲

1- <https://www.investopedia.com/articles/investing/120615/emerging-markets-analyzing-russias-gdp.asp>

2- <https://www.heritage.org/index/country/russia#:~:text=Russia's%20economic%20freedom%20score%20is,the%20world%20and%20regional%20averages.>

نمودار ۳: سهم صنعت نفت و گاز در تولید ناخالص داخلی روسیه از سه ماهه اول ۲۰۱۷ تا سه ماهه سوم ۲۰۲۲



منبع: Statista

۱-۳- ارزش جغرافیایی، نرخ جمعیت و اشتغال

روسیه با نام رسمی فدراسیون روسیه بزرگترین کشور جهان از نظر وسعت سرزمینی و یکی از ده کشور پرجمعیت جهان است. این کشور هم در اروپا و هم در آسیا واقع شده است. کوه‌های اورال اغلب به عنوان مرز بین قاره‌ها شناخته می‌شود. تقریباً سه چهارم خشکی روسیه در شرق اورال در آسیا قرار دارد. با وجود این، این کشور به طور گسترده از نظر سیاسی و فرهنگی اروپایی در نظر گرفته می‌شود، زیرا تقریباً سه چهارم جمعیت در غرب اورال، در اروپا زندگی می‌کنند. مسکو و سن پترزبورگ در غرب هستند و دو شهر بزرگ روسیه محسوب می‌شوند. مسکو پایتخت کشور است، در حالی که سن پترزبورگ به عنوان پایتخت فرهنگی کشور در نظر گرفته می‌شود (بین سال‌های ۱۷۱۲ و ۱۹۱۸ پایتخت رسمی این کشور بود). بخش اعظم خشکی روسیه توسط منطقه وسیع سیبری که از اورال تا اقیانوس آرام امتداد دارد و شامل بخش بزرگی از قطب شمال، جنگل‌های تایگا و همچنین رود لنا (طولانی‌ترین رودخانه روسیه) می‌شود.^۱

دو مولفه جغرافیایی وسیع و سهم بزرگ از منابع طبیعی جهان، عوامل مهمی در جایگاه روسیه در اقتصاد جهانی هستند. روسیه علیرغم اینکه صادرکننده بزرگ برخی از اقلام غذایی و کشاورزی است، واردکننده برخی تولیدات کشاورزی و مواد غذایی دیگر نیز است. زمین‌های کشاورزی ۱۳ درصد از خاک روسیه را

تشکیل می‌دهند. گندم، چغندر قند، سیب زمینی و غلات (ذرت، جو و چاودار) مهمترین محصولات روسیه هستند. روسیه بزرگترین صادرکننده گندم در جهان است. در سال ۲۰۲۰، این کشور بیش از ۳۷ میلیون تن گندم صادر کرد که تقریباً یک پنجم کل صادرات گندم جهان را به خود اختصاص داد. روسیه با نزدیک به ۸۰ میلیون هکتار زمین کشاورزی کاشته شده تا سال ۲۰۲۰، به عنوان یکی از تولیدکنندگان عمده محصولات زراعی در سطح بین‌المللی رتبه بندی شده است. وابستگی جهانی به غلات روسیه در سال ۲۰۲۲ با حمله روسیه به اوکراین نمایان شد.^۱

روسیه یکی از بزرگترین بازارهای کار را در سرتاسر جهان دارد. روسیه بیش از ۱۴۴ میلیون نفر جمعیت دارد. رشد جمعیت در این کشور در سال‌های اخیر منفی بوده است.^۲ لذا یکی از سیاست‌های توسعه روسیه حمایت از افزایش نرخ باروری و افزایش نیروی انسانی است. در سال ۲۰۲۱، کل نیروی کار ۱۵ ساله و بالاتر آن در روسیه از ۷۵ میلیون نفر فراتر رفت. برآورد می‌شود روسیه حدود ۷۳ میلیون نفر نیروی کار دارد که از این لحاظ نیز دارای ششمین نیروی کار بزرگ جهان است.^۳

۱-۴- تراز تجاری

در سال ۲۰۲۳، تجارت خارجی روسیه تحت تأثیر تحریم‌ها و جنگ اوکراین با نوسانات زیادی مواجه شد. ارزش کل صادرات روسیه حدود ۴۲۳.۹ میلیارد دلار بود که نسبت به سال قبل که به ۵۹۲ میلیارد دلار رسیده بود، کاهش چشمگیری داشت. این کاهش عمدتاً به دلیل کاهش درآمدهای نفت و گاز بود. در بخش واردات، روسیه توانست وضعیت خود را بهتر حفظ کند و مجموع واردات کالاهای این کشور به حدود ۳۰۳.۸ میلیارد دلار رسید که نشان‌دهنده بهبودی نسبی نسبت به سال ۲۰۲۲ است. تراز تجاری روسیه همچنان مثبت باقی ماند که عمدتاً به دلیل صادرات انرژی این کشور بود. با این حال، حجم صادرات کالا و خدمات روسیه در سال ۲۰۲۳ با ۱۵.۶ درصد کاهش مواجه شد، در حالی که واردات به دلیل افزایش وابستگی به شرکای تجاری غیرغربی ۱۶ درصد رشد داشت. چین به عنوان بزرگترین شریک تجاری روسیه مطرح شد و حدود ۲۴.۸ درصد از واردات و ۱۴ درصد از صادرات روسیه را به خود اختصاص داد. روسیه همچنین تلاش کرد تا با افزایش تجارت با کشورهایی مانند ترکیه و هند، خسارات ناشی از قطع تجارت با بازارهای غربی را جبران کند.^۴

۱-۵- شاخص حکمرانی

بررسی شاخص‌های حکمرانی در روسیه به دلیل فقدان منابع و تحلیل‌های بی‌طرفانه دشوار است. روسیه به لحاظ سیاسی وارث فرهنگ استراتژیک اتحاد جماهیر شوروی است با جامعه‌ای که اکثریت جامعه اقتدارگرایی حکومت را شرط تحقق قدرت بین‌المللی روسیه می‌دانند. شاخص‌های حکمرانی بانک جهانی

1- <https://www.statista.com/topics/6923/agriculture-in-russia/#topicOverview>

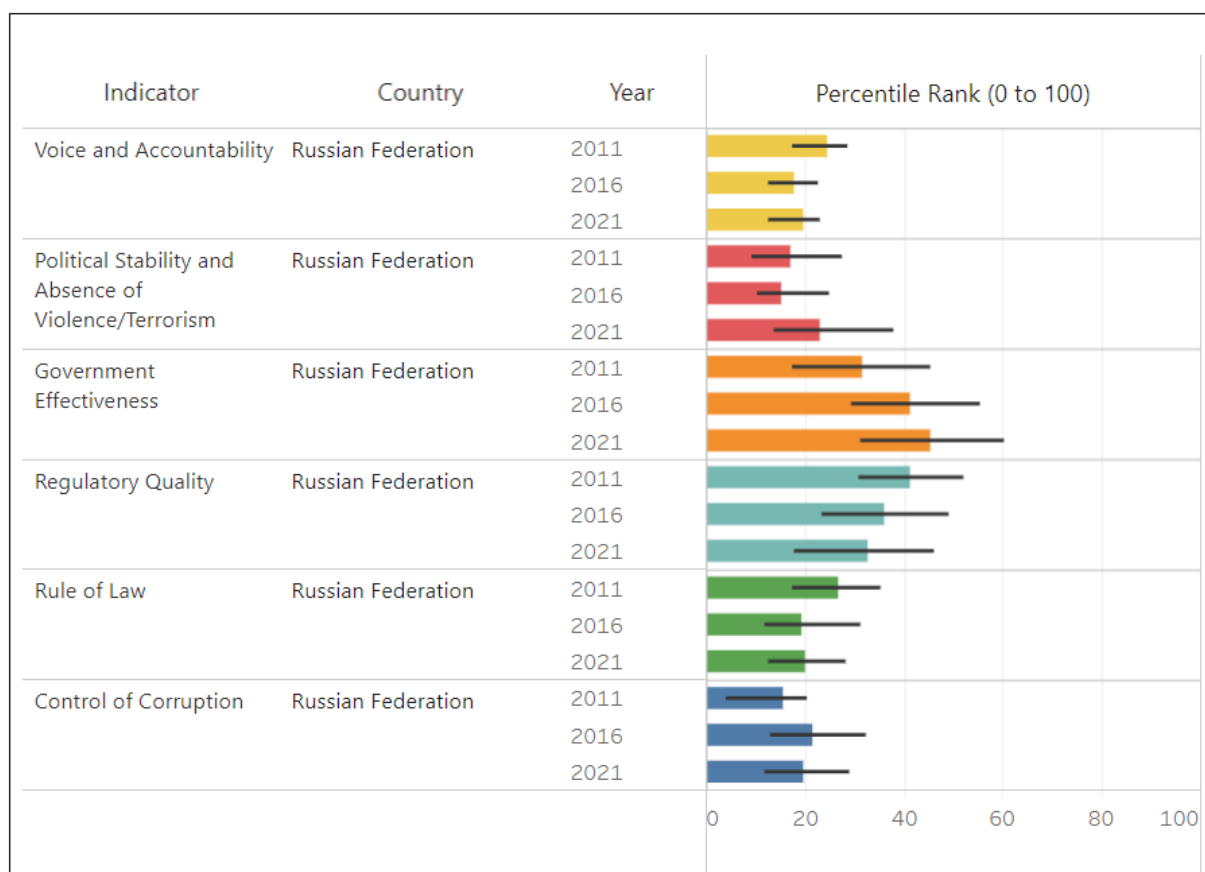
2- <https://www.macrotrends.net/countries/RUS/russia/birth-rate>

3- <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.TOTL.IN?locations=RU>

4- <https://www.lloydsbanktrade.com/en/market-potential/russia/trade-profile>

از اندک منابع معتبر در این حوزه شناخته می‌شوند. نمودار ذیل که براساس موقعیت روسیه در این شاخص‌ها طی سه مقطع ۲۰۱۶، ۲۰۱۱ و ۲۰۲۱ طراحی شده است، موقعیت روسیه در این حوزه را تا حدی نشان می‌دهد. همانگونه که نمودار نشان می‌دهد روسیه در اغلب شاخص‌ها موقعیت ضعیفی دارد.

نمودار ۴: رتبه روسیه در شاخص‌های حکمرانی از منظر بانک جهانی^۱



منبع: World Bank

از لحاظ سیاسی اقتصادی این کشور به نظامی الیگارشیکی شناخته می‌شود که نزدیک به ۴۷ درصد از کل درآمد توسط ۲۰ درصد ثروتمندترین افراد در سال ۲۰۲۱ انباشته شد. بررسی‌ها نشان می‌دهد سطح فقر در

۱- Voice and Accountability به میزان درک شهروندان یک کشور از حق مشارکت در انتخاب دولت، آزادی بیان، آزادی تشکل و آزادی رسانه‌ای اشاره دارد.
 Political Stability and Absence of Violence/Terrorism شاخصی برای ارائه ادراک موجود از بی‌ثباتی، خشونت و تروریسم با انگیزه سیاسی در یک کشور است.
 Government Effectiveness شاخصی است که به کیفیت خدمات عمومی و مدنی و میزان استقلال آن از فشارهای سیاسی، کیفیت تدوین و اجرای سیاست‌ها و تعهد دولت به آنها اشاره دارد.
 Regulatory Quality شاخصی است که ادراک موجود از توانایی دولت برای تدوین و اجرای سیاست‌هایی است که به توسعه و ارتقای بخش خصوصی منجر می‌شود.
 Rule of Law شاخصی برای نشان دادن میزان پایداری عواملان از جمله پلیس و دادگاه‌ها به اجرای قوانین، مقررات، حقوق مالکیت و احتمال وقوع جرم و خشونت اشاره دارد.
 Control of Corruption به ادراک موجود درباره استفاده از قدرت عمومی برای منافع خصوصی، از جمله انواع فسادهای کوچک و بزرگ، همچنین تسخیر دولت توسط نخبگان و منافع شخصی اشاره دارد.

2- <https://www.statista.com/statistics/1018199/combined-income-distribution-in-russia-by-population-level/>

روسیه در یک دهه گذشته از ۱۰ درصد تا ۲۱ درصد در نوسان بوده است.^۱ این رقم برای کشور روسیه، رقم قابل توجهی محسوب می‌شود.

بخش دوم: ساختار نهادی دیپلماسی اقتصادی روسیه

اقتصاد روسیه با بخش خصوصی ضعیف، یا اقتصاد الیگارشیک، یک اقتصاد نیمه سرمایه‌داری یا سرمایه‌داری دولتی محسوب می‌شود. برخی برآوردها نشان می‌دهد حدود ۷۰ درصد از اقتصاد در اختیار دولت است.^۲ شرایط خاصی چون رقابت‌های جهانی، انگیزه‌های قدرت بزرگ بودن و در عین حال تحت تحریم بودن، در حال تقویت انگیزه‌های دولت برای دخالت بیشتر در اقتصاد است. قدرت تصمیم‌گیری اصلی در حوزه دیپلماسی اقتصادی روسیه در اختیار رئیس جمهوری این کشور است. با این حال در روسیه نیز ارگان‌ها و نهادهای مختلف نقش‌های گوناگونی در دیپلماسی اقتصادی این کشور ایفا می‌کنند.

۱-۲- رئیس جمهوری

فدراسیون روسیه دارای نهادها و ارکان مختلف حکومتی است. اما ترتیبات قدرت در این کشور به نحوی است که رئیس جمهوری روسیه، مهمترین نهاد تصمیم‌گیرنده اصلی درباره رویکردهای کلان سیاسی-اقتصادی و نظامی و امنیتی این کشور است. روسیه به عنوان وارث اصلی قدرت اتحاد جماهیر شوروی، از جمله کشورهای با شرایط خاص است که اقتدار رئیس جمهوری از ارکان قدرت کشور محسوب می‌شود. بر این اساس اختیارات وسیع رئیس‌جمهور روسیه در حوزه‌های سیاست خارجی و داخلی فدراسیون روسیه پذیرفته شده است.

۲-۲- کابینه دولت

در ساختار دولت روسیه، وزارتخانه‌های مختلف از جمله وزارت خارجه، وزارت صنعت و تجارت، وزارت دارایی، وزارت انرژی، آژانس فدرال انرژی، وزارت توسعه اقتصادی، وزارت کشاورزی، وزارت دفاع، وزارت ارتباطات، توسعه فناوری در دیپلماسی اقتصادی مشارکت دارند. وزارت خارجه و نهادهای زیرمجموعه در چارچوب دیپلماسی اقتصادی این کشور با رایزنی‌های اولیه زمینه‌ها و فرصت‌های همکاری اقتصادی با سازمان‌ها و نهادها و کشورهای هدف را فراهم می‌کنند. وزارت دارایی روسیه مسئولیت تنظیم برنامه همکاری‌های اقتصادی و سرمایه‌گذاری‌های مشترک با سایر کشورها را بر عهده دارد. وزارت صنعت و تجارت روسیه مسئول سازماندهی مبادلات پولی و بانکی مربوط به صادرات و واردات روسیه است. این وزارتخانه همچنین

1- https://databankfiles.worldbank.org/public/ddpext_download/poverty/33EF03BB-9722-4AE2-ABC7-AA2972D68AFE/Global_POVEQ_RUS.pdf

2- <https://www.russiamatters.org/analysis/what-states-share-russias-economy>

بر سطح کیفیت محصولات صادراتی روسیه به بازارهای خارجی و واردات از سایر کشورها نظارت دارد.

۳-۲- دولت‌های محلی

دولت‌های محلی فدراسیون روسیه نیز نقش فعالی در دیپلماسی اقتصادی روسیه دارند. هر کدام از جمهوری‌های خودمختار و واحدهای فدرال روسیه، وزارت توسعه اقتصادی داشته و از امکان دیپلماسی اقتصادی با کشورهای دیگر برخوردارند. فدراسیون روسیه دارای ۲۳ منطقه اقتصادی ویژه (به جز مناطق الحاق شده از اوکراین) است که برای تحقق اهداف توسعه صنعتی، تجاری، گردشگری و بندری، با همین عناوین تقسیم کار شده‌اند.^۱

شکل ۱: تصویری از مناطق اقتصادی ویژه در روسیه سال ۲۰۱۹



Graphic © Asia Briefing Ltd.

منبع: Russia Briefing

۴-۲- اتاق بازرگانی و صنعت

اتاق بازرگانی و صنعت فدراسیون روسیه نیز یک سازمان غیردولتی محسوب می‌شود که عضو فدراسیون اتاق‌های بازرگانی جهانی، انجمن اتاق‌های بازرگانی کشورهای اروپایی، شورای سران اتاق بازرگانی و صنعت

1- <https://www.russia-briefing.com/news/russias-free-trade-special-economic-zones.html/>

کشورهای مستقل مشترک همسود، کنفدراسیون اتاق‌های بازرگانی کشورهای آسیا و اقیانوس آرام و دیگر سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای است. ایجاد تصویری مثبت از تولیدکنندگان کالا و خدمات روسی یکی از وظایف این اتاق است. اتاق بازرگانی و صنعت فدراسیون روسیه شامل بیش از ۲۰۰ اتحادیه، انجمن و دیگر مجامع کسب‌وکار در سطح فدراسیون و ۵۰۰ اتحادیه بازرگانی در سطح منطقه‌ای می‌شود. اتاق بازرگانی فدراسیون روسیه با هدف کمک به توسعه اقتصاد روسیه و الحاق آن به اقتصاد جهانی، ایجاد شرایط مطلوب برای توسعه انواع فعالیت‌های تجاری فعالیت می‌کند.^۱

۲-۵- شرکت‌ها و کمپانی‌ها

شرکت‌ها و کمپانی‌های مهم روسی به ویژه در صنایع نظامی و انرژی را هم باید از کارگزاران اصلی دیپلماسی اقتصادی روسیه دانست. شرکت «روس ابارون اکسپورت» که تولیدکننده انواع تسلیحات نظامی روسی است، نقش فعالی در زمینه صادرات تسلیحات و مدرن‌سازی تکنولوژی نظامی روسیه ایفا می‌کند. کمپانی‌های بزرگ روسیه در زمینه انرژی نظیر گازپروم، گازپروم نفت، روس نفت، لوک اویل، زاروبژنف و تات نفت نیز بازوهای دیپلماسی اقتصادی روسیه در زمینه سرمایه‌گذاری‌های خارجی و صادرات انرژی هستند. شرکت دولتی روس اتم روسیه، نیز در دیپلماسی اقتصادی این کشور نقش مهمی ایفا می‌کند و به نظر می‌رسد در دور جدید نقش فعال‌تری داشته باشد. این شرکت وارث مستقیم وزارت انرژی اتمی اتحاد جماهیر شوروی سابق است که پس از حادثه هسته‌ای چرنوبیل تأسیس شد. روس اتم در سال ۲۰۰۷ به عنوان یک شرکت دولتی مجدداً سازماندهی شد و کاملاً متعلق به دولت روسیه است و رئیس‌جمهور فدراسیون روسیه اهداف این شرکت را تعیین می‌کند. از زمان آغاز به کار، روس اتم به طور فزاینده‌ای در بازارهای بین‌المللی انرژی هسته‌ای فعال شده و به ارائه دهنده پیشرو خدمات کلیدی هسته‌ای در جهان تبدیل شده است. این شرکت، تولید و ساخت، تامین سوخت و پشتیبانی فنی حدود نیمی از واحدهای اتمی در حال ساخت در جهان را به خود اختصاص داده است.^۲

در مجموع نهاد ریاست جمهوری و کابینه دولت را باید نهادهای تصمیم‌ساز درباره دیپلماسی اقتصادی روسیه محسوب کرد. و وزارتخانه‌های مختلف از جمله وزارت خارجه، وزارت صنعت و تجارت، وزارت دارایی، وزارت انرژی، آژانس فدرال انرژی، وزارت توسعه اقتصادی، وزارت کشاورزی، وزارت دفاع، وزارت ارتباطات، توسعه فناوری، دولت‌های محلی، شرکت‌ها و کمپانی‌ها و اتاق بازرگانی فدراسیون روسیه را از کلیدی‌ترین نهادهای نقش‌آفرین در دیپلماسی اقتصادی روسیه برشمرد.

1- <https://iran-tpprf.ru/o-tpp-rf/?lang=fa>

2- <https://www.nature.com/articles/s41560-023-01228-5>

بخش سوم: دیپلماسی اقتصادی در اسناد بالادستی

۳-۱- قانون اساسی

بر اساس قانون اساسی فدراسیون و قوانین فدرال روسیه، رئیس جمهور فدراسیون روسیه دستورالعمل‌های سیاست‌های داخلی و خارجی دولت را تعیین می‌کند.^۱ بر اساس ماده ۱۰۶، تصویب و لغو معاهدات و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی فدراسیون روسیه از وظایف شورای فدراسیون روسیه دوما است.^۲

۳-۲- سند امنیت ملی

بر اساس سند امنیت ملی روسیه در سال ۲۰۲۱ دیگر بمب اتم برای تامین امنیت این کشور کافی نیست و تهدیدهای غیرمتقارن اجتماعی-اقتصادی و فنی نیز بسیار خطرناک محسوب شده و تاکید می‌شود امنیت واقعی و پایدار در گرو مقابله با این تهدیدها است. در این سند، به سلطه جویی کشورهای غربی با استفاده از ابزارهای اقتصادی و اجتماعی نیز به عنوان تهدید اشاره شده است. مجموع برنامه‌های ملی برای توسعه اقتصادی، اجتماعی، فنی و علمی که در این سند ارائه شده است، رویکرد روس‌ها برای تامین اهداف را در درجه اول خوداتکایی نشان می‌دهد. در هر بخش سند امنیت ملی روسیه زمانی که از تهدید و یا ضرورت اصلاح یاد می‌شود، تکیه اصلی برنامه به نیروهای تماما روسی و سرمایه‌گذاری داخلی در درجه اول است. مهمترین برنامه‌های روسیه در این سند برای تامین امنیت اقتصادی از قرار زیر هستند؛^۳

- ایجاد شرایط مساعد برای پایداری اقتصادی-اجتماعی و توسعه کشور و تقویت امنیت ملی
- تقویت نیروی انسانی
- سرمایه‌گذاری داخلی در بخش‌های صنعت، علم و فناوری و محیط زیست
- حمایت از پژوهش و تحقیق و ابتکارها از طریق تشویق افراد، حمایت از سازمان‌ها و مراکز مطالعاتی
- ایجاد زیرساخت‌ها در زمینه‌های فنی-علمی و تبدیل اقتصاد متکی بر منابع اولیه به اقتصاد مبتنی بر صنعت و علم و فناوری
- حفاظت از محیط زیست، برقراری امنیت و مدیریت محیط زیست و ایجاد سیستم پایش خطرهای بیولوژیکی

1- <http://www.constitution.ru/en/10003000-05.htm>

2- <http://www.constitution.ru/en/10003000-06.htm>

3- <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202107030001>

- حمایت از حقوق و منافع شهروندان و شرکت‌های روسی در خارج از این کشور
 - دیپلماسی فعال اقتصادی و پشتیبانی از صادرات
 - توسعه روابط اقتصادی و تجاری بین‌المللی-جذب سرمایه و فناوری خارجی
- ۳-۳- اصول استراتژی توسعه اقتصادی روسیه

سند اصول استراتژی توسعه اقتصادی روسیه تا سال ۲۰۳۵^۱ که در مارس ۲۰۲۲ منتشر شد را می‌توان یکی از سندهای مهم درباره نقشه راه اقتصادی روسیه ارزیابی کرد. در این سند که مطابق مطالعه تطبیقی شاخص‌های اقتصادی روسیه با کشورهای توسعه یافته آسیایی و اروپایی تدوین شده است، بر توسعه متوازن اجتماعی و اقتصادی تاکید می‌شود. مهمترین برنامه‌های ارائه شده در اصول استراتژی توسعه اقتصادی روسیه تا سال ۲۰۳۵ را می‌توان در اصلاح خط‌مشی‌های انسانی-اجتماعی، سرمایه‌گذاری تولیدی-صنعتی و پولی-مالی، با زیربرنامه‌های ذیل ارزیابی کرد.^۲

۱- تاکید بر نیروی انسانی جوان و ماهر

۲- بهبود خدمات و فرهنگ اجتماعی

۳- کاهش نقش درآمدهای غیرمولد در تولید ناخالص داخلی (مانند مالیات)

۴- افزایش سرمایه‌گذاری در تولید و حمایت از تولیدکنندگان روسی (کشاورزی و غیرکشاورزی)

۵- توسعه بخش تولید غیرنظامی به موازات توسعه تولید نظامی

۶- اصلاح ساز و کار مالیات جهت جذب سرمایه

۷- کاهش نقش صادرات در توسعه اقتصادی روسیه

۳-۴- پیش‌بینی توسعه اقتصادی-اجتماعی فدراسیون روسیه تا ۲۰۳۵

مشخصات کلی سناریوی اساسی توسعه اجتماعی-اقتصادی روسیه تا چشم‌انداز ۲۰۳۵، در سند پیش‌بینی توسعه

1- Принципы Стратегии экономического развития России до 2035 года

2-[https://tula.tpprf.ru/ru/folder/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%20_%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF%D1%8B%20%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%B8%20%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%8F%20%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%202035%20%20\(1262711%20v1\).PDF](https://tula.tpprf.ru/ru/folder/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%20_%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF%D1%8B%20%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%B8%20%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%8F%20%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%202035%20%20(1262711%20v1).PDF)

اقتصادی-اجتماعی فدراسیون روسیه^۱ شامل موارد زیر می‌شود:^۲

۱- توسعه علمی و فناوری فدراسیون روسیه یکی از اصلی‌ترین برنامه‌ها است، از جمله فعالیت‌های پیش‌بینی شده در چارچوب پروژه‌های ملی اقتصاد دانش‌بنیان و دیجیتالی است.

۲- جداسازی پارامترهای کلیدی اقتصاد داخلی روسیه از نوسانات اقتصادی خارجی و جهانی (به ویژه از لحاظ نوسان بهای جهانی انرژی) و ایجاد شرایط برای رشد اقتصادی پایدار، هدف مهم دیگر است.

۳- سیاست حمایتی و تشویقی برای افزایش نرخ باروری، اصلاح نظام بازنشستگی و افزایش سن نیروی کار، افزایش امید به زندگی، تسهیل و افزایش سطح فعالیت اقتصادی جمعیت، افزایش بهره‌وری نیروی کار با نوسازی فناوری، دیجیتالی شدن فرآیندهای اقتصادی و همچنین بهبود محیط و فرآیند کسب و کار، نوسازی حمل و نقل از مجموعه اهداف اجتماعی دیگر است.

۴- تنظیم سیاست تعرفه‌ها، قابل پیش‌بینی بودن محیط اقتصادی، جذب سرمایه خارجی و رقابت‌پذیری تولید داخلی از نوع صنعتی و کشاورزی از دیگر اهداف است.

۳-۵- برنامه توسعه فدراسیون روسیه

«طرح یکپارچه برای دستیابی به اهداف توسعه ملی فدراسیون روسیه تا سال ۲۰۲۴ و برای دوره برنامه‌ریزی شده تا سال ۲۰۳۰»^۳ در ۲۴ دسامبر ۲۰۲۱ به تصویب رسید. این برنامه ابتدا در سال ۲۰۱۸ برای ارتقای جایگاه روسیه به مقام پنجم اقتصادی جهان تا سال ۲۰۲۴ در نظر گرفته شده بود، اما با شیوع کرونا اهداف برنامه به تعویق افتاده و برنامه تا سال ۲۰۳۰ تمدید شد. در این برنامه نیز توسعه اقتصادی در بستر توسعه اجتماعی-انسانی روسیه در نظر گرفته شده است. همچنین چالش‌های ژئوپلیتیکی جهان به عنوان یک نگرانی مورد توجه قرار گرفته و بر توسعه داخلی و مصون‌سازی اقتصاد روسیه از روندهای پرچالش جهانی تاکید شده است.

۳-۶- استراتژی انرژی روسیه

بخش انرژی روسیه از پتانسیل بالایی در دیپلماسی اقتصادی این کشور برخوردار است. این استراتژی دستورات عمل‌های جدیدی را برای توسعه انرژی تعیین می‌کند. استراتژی انرژی روسیه که نوامبر ۲۰۰۹ توسط دولت روسیه تصویب شده تا سال ۲۰۳۵ تنوع بخشی را هدف قرار داده است. هدف سیاست انرژی روسیه به حداکثر رساندن استفاده مؤثر از منابع طبیعی انرژی و پتانسیل انرژی است. تعامل بین اقتصاد

1- Принципы Стратегии экономического развития России до 2035 года

2 - [https://tula.tpprf.ru/ru/folder/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF%D1%8B%20%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%B8%20%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%8F%20%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%202035%20%20\(1262711%20v1\).PDF](https://tula.tpprf.ru/ru/folder/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF%D1%8B%20%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D0%B8%20%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%8F%20%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%81%D0%B8%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%202035%20%20(1262711%20v1).PDF)

3- Единый план по достижению национальных целей развития Российской Федерации на период до 2024 года и на плановый период до 2030 года

و انرژی، گذار به مسیر نوآوری و انرژی کارآمد، تغییر در ساختار و مقیاس تولید انرژی، ادغام در سیستم انرژی جهان، توسعه زیرساخت‌های بازار انرژی، کاهش سهم صادرات انرژی در تولید ناخالص داخلی، و تغییرات اساسی در پارامترهای خارجی انرژی روسیه، از جمله اهداف این استراتژی روسی در زمینه انرژی هستند. بر اساس شرایط جدید روسیه پس از جنگ اوکراین و اسناد دیگر مرتبط با اقتصاد روسیه می‌توان گفت استراتژی کاهش سهم صادرات انرژی در تولید ناخالص داخلی روسیه و در عین حال حفظ جایگاه ویژه روس‌ها در تامین انرژی جهانی بیش از پیش مورد تاکید روسیه است. به عبارت دیگر روس‌ها تمایل دارند وابستگی خودشان به درآمد حاصل از صادرات انرژی کاهش یابد اما وابستگی جهانی (رقبا) به انرژی روسیه افزایش یابد.

بخش چهارم: روند تحول در دیپلماسی اقتصادی روسیه

روسیه پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در سال ۱۹۹۱ تا سال ۱۹۹۹، چند مرحله دشوار اقتصادی را تا مرحله رسیدن به ثبات نسبی طی کرد. تکه تکه شدن اتحاد جماهیر شوروی، ضربه سنگینی به صنعت وارد کرده بود. بخش کشاورزی نیز معایب رژیم سابق را به ارث برده بود. دولت جدید در روسیه اصلاحات متعددی را انجام داد که اقتصاد را بازتر کرد، اما تمرکز بالای ثروت همچنان ادامه داشت. با این حال از سال ۱۹۹۹ تا ۲۰۰۸، تولید ناخالص داخلی روسیه هر سال حداقل ۴,۷ درصد رشد داشت. موثرترین عامل این رشد سریع، افزایش بهای انرژی در جهان بود. افزایش درآمد روسیه از صادرات انرژی، این کشور را به یکی از اقتصادهای بزرگ جهان تبدیل کرد.^۱

اما افزایش چندمرحله‌ای تعارضات سیاسی بین روسیه و غرب از سال ۲۰۰۷، دامنه بحران سیاسی را به روابط اقتصادی کشاند. از سال ۲۰۰۸ و حمله روسیه به گرجستان، تحریم‌های غربی علیه روسیه آغاز شد. اما بحران اقتصادی ۲۰۰۸ در آمریکا و اروپا، مانع از اعمال جدی تحریم‌ها علیه روسیه شد. اقتصاد روسیه با وجود نوساناتی، به دلیل تثبیت قیمت نفت، به روند بهبود خود ادامه داد. در سال ۲۰۲۱، روسیه بهترین رشد تولید ناخالص داخلی را از سال ۲۰۰۸ تجربه کرد و نرخ رشد ۴,۷ درصدی را ثبت کرد. بحران اوکراین در سال ۲۰۱۴، منجر به دور جدید تحریم‌ها علیه روسیه شد. تا سال ۲۰۱۴، روسیه همچنان به آثار دیپلماسی اقتصادی دوجانبه با قدرت‌های اروپایی به ویژه آلمان امیدوار بود. اما تداوم و تشدید تحریم‌های غربی، مسکو را متقاعد کرد که وابستگی اقتصادی به غرب در شرایط تشدید تنش‌های سیاسی منجر به آسیب‌پذیری اقتصاد روسیه می‌شود. بنابراین اوراسیاگرایی و برنامه چرخش به سمت بازارهای شرق از سال

1- [http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_\(Eng\).pdf](http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf)

2- <https://www.investopedia.com/articles/investing/120615/emerging-markets-analyzing-russias-gdp.asp>

3- <https://www.investopedia.com/articles/investing/120615/emerging-markets-analyzing-russias-gdp.asp>

۲۰۱۴ با جدیت بیش‌تری از سوی روسیه دنبال شد.

عملکرد دیپلماتیک روسیه در چند سال اخیر، حتی پیش از بحران ۲۰۲۲ اوکراین نیز نشان می‌دهد این کشور تمرکز بیش‌تری بر توسعه مناسبات با کشورهای ثروتمند شرقی، چین، هند، ترکیه و کشورهای حاشیه خلیج فارس کرده است. در عین حال روسیه ضمن اینکه تحرکات جدیدی برای بازگشت به بازارهای سنتی آمریکای لاتین و آسیا دارد، توجه خود به آفریقا را هم افزایش داده است.

یکی دیگر از آثار تنش در روابط روسیه و غرب، توجه بیشتر روس‌ها به برطرف نمودن کاستی‌های موجود در ساختار اقتصادی این کشور است. بررسی اسناد اقتصادی روسیه نیز نشان داد این کشور بهبود فضای سرمایه‌گذاری در روسیه را به عنوان یکی از راهبردها برای تقویت اقتصادی برگزیده است. بررسی دیپلماسی اقتصادی روسیه با شرکای اقتصادی این کشور نیز نشان می‌دهد روس‌ها تلاش می‌کنند این سرمایه‌ها را برای توسعه زیرساخت‌های داخلی و همچنین صنعت هدایت کنند. تا پیش از این سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های مرتبط با شبکه حمل‌ونقل - شامل جاده‌ها، راه‌آهن‌ها و بنادر- در روسیه به‌عنوان بزرگ‌ترین کشور جهان، بین مناطق نابرابر توزیع شده و کیفیت پایینی داشت.^۱ سرمایه‌گذاری در این نوع زیرساخت‌ها باعث افزایش جایگاه روسیه در کریدورهای منطقه‌ای و بین‌المللی و همچنین تسهیل در توسعه صنعت و تجارت خارجی این کشور و دسترسی به بازارهای همجوار و بازارهای دور می‌شود.

بخش پنجم: استراتژی جدید دیپلماسی اقتصادی روسیه



یکی از مهمترین منابع اقتصادی روسیه که تاکنون نقش زیادی در دیپلماسی اقتصادی مسکو داشته و به عنوان اهرم قدرت بین‌المللی نیز از آن بهره می‌برد، نفت و گاز این کشور می‌باشد. روسیه با دارا بودن ۴۸ تریلیون مترمکعب یا ۲۳/۷ درصد از ذخایر گاز طبیعی جهان، بیشترین سهم از میدان‌های گازی جهان را به خود اختصاص داده و بزرگترین تولیدکننده گاز در جهان به شمار می‌رود. این کشور اگر چه به لحاظ ذخایر نفتی در مقام هشتم جهان قرار دارد اما با تولید بیش از ۱۲ درصد نفت جهان بزرگترین تولیدکننده نفت جهان نیز می‌باشد.

اما در دهه اخیر روسیه به این نتیجه رسیده، اتکا به صادرات انرژی می‌تواند یک منبع تهدید باشد. چرا که بازیگران دیگر تلاش می‌کنند از طریق قطع یا کاهش خرید انرژی روسیه، مسکو را تنبیه کنند. در سند استراتژی امنیت ملی روسیه تا سال ۲۰۲۰ و همچنین دکترین نظامی روسیه امکان بروز مناقشات نظامی نه تنها به دلیل تعارضات امنیتی، بلکه رقابت بر سر منابع سوختی و انرژی پیش‌بینی شده و حتی بر آمادگی روسیه برای به‌کار بردن نیروی نظامی متکی بر قدرت هسته‌ای برای حفظ منابع انرژی تاکید

1- <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/07/05/na070717-russia-five-reforms-to-increase-productivity-diversify-growth>

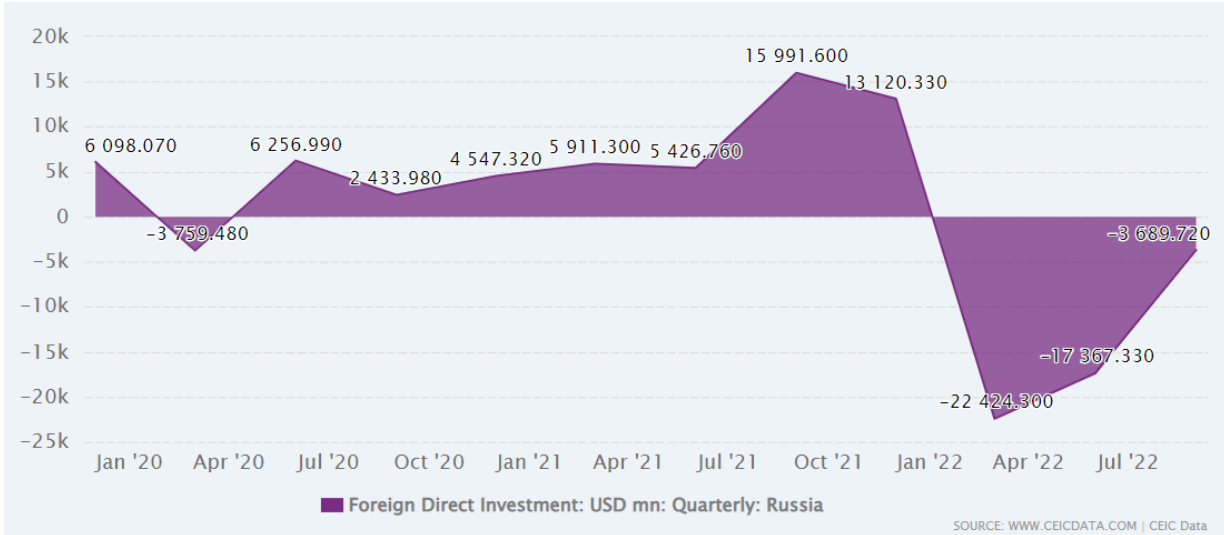
شده است. در همین حال باید در نظر داشت روسیه نمی‌تواند همواره قیمت نفت را کنترل کند، بنابراین باید به دنبال راه حل دیگری برای افزایش جایگاه و موقعیت بین‌المللی خود باشد.

بر این اساس دیپلماسی اقتصادی روسیه پس از جنگ اوکراین و تحریم‌های غرب، به موازات حوزه انرژی، در حوزه‌های دیگر نیز فعال‌تر شده است. کاهش چشمگیر مناسبات اقتصادی - سیاسی با غرب و تحریم‌های متقابل، ضربه سنگینی به اقتصاد روسیه وارد کرده است. روسیه با متنوع ساختن اهداف دیپلماسی اقتصادی به دنبال تأمین امنیت اقتصادی و در نتیجه امنیت سیاسی این کشور است. پیش‌بینی می‌شود این هدف منجر به فعال‌تر شدن دیپلماسی اقتصادی روسیه در سال‌های پیش‌رو نیز شود.

روسیه به دنبال کسب جایگاه مزیت نسبی در زنجیره اقتصادی جهانی است. اگر چه نقش این کشور در تأمین انرژی جهانی بی‌بدیل است، اما تحریم روسیه از سوی غرب و پیامدهای آن برای این کشور، نشان داد روسیه موقعیت متزلزلی حتی در بازار انرژی دارد. روس‌ها ضمن اینکه در دیپلماسی اقتصادی خود به دنبال تثبیت موقعیت در بازار انرژی و تسلیحات هستند، تلاش می‌کنند در حوزه‌های مختلف از جمله ترانزیت و تأمین تولیدات کارخانه‌ای و افزایش سهم تولید ناخالص ملی روسیه در تولید ناخالص ملی جهانی؛ جایگاه مناسبی کسب کنند.

استفاده از ابتکارهای منطقه‌ای اقتصادی، همگرایی‌های چندجانبه و منطقه‌ای و استفاده از روابط دوجانبه، بخش‌هایی از برنامه روسیه برای برهم زدن هژمونی اقتصادی غرب به ویژه آمریکا در جهان و مقابله با تحریم‌های ضد روسی است. مهم‌ترین چارچوب مد نظر روسیه اتحادیه اوراسیایی است. بریکس از جمله مهم‌ترین گروه‌های فرامنطقه‌ای برای روسیه است. روابط جدید روسیه با اوپک را نیز می‌توان در این چارچوب تبیین نمود. روسیه برای تقویت اتحادیه اوراسیا از کشورهای فراتر از منطقه مانند چین، ترکیه و هند نیز دعوت به همکاری نزدیک با این اتحادیه کرده است. مهم‌ترین اهداف روسیه جبران خروج سرمایه از روسیه و افزایش رقابت‌پذیری این کشور در تجارت جهانی است. با این حال به دلیل شرایط تحریم، فعالیت‌های تجاری و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی تحت تأثیر محدودیت‌های ساختاری و نهادی ناشی از دخالت دولت در بازار قرار دارند.

نمودار ۵: تغییرات در سرمایه گذاری مستقیم خارجی در روسیه



منبع: Ceicdata

نمودار بالا تاثیر جنگ اوکراین بر خروج سرمایه از روسیه را نشان می‌دهد. پس از حمله روسیه به اوکراین در فوریه ۲۰۲۲، شرکت‌های مختلف غربی تصمیم گرفتند فعالیت خود در روسیه را متوقف یا محدود کنند. به عنوان مثال، گروه‌های بزرگ نفت و گاز مانند بریتیش پترولیوم، شل و اکسون از این کشور خارج شدند.^۱

بخش ششم: سیاست‌های روسیه در قبال تحریم‌های غرب

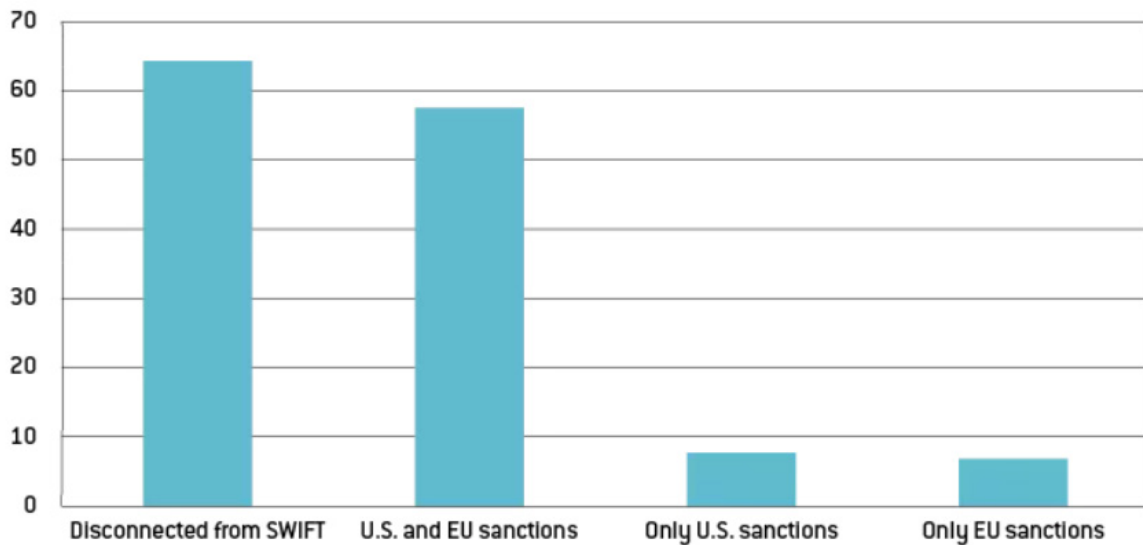
۱-۶- فهرست تحریم‌های غرب علیه روسیه

تحریم‌های غرب علیه روسیه در پاسخ به بحران اوکراین، قوی‌ترین و سنگین‌ترین تحریم‌ها علیه یکی از اقتصادهای بزرگ جهانی محسوب می‌شود. عمده تحریم‌ها بخش مالی اقتصاد روسیه را هدف گرفته اند. مسدود کردن مؤثر دارایی‌های خارج از روسیه و حذف اکثر واسطه‌های روسی از سیستم پیام‌رسان سوئیفت که برای تسهیل تراکنش‌های فرامرزی بین بانک‌های عضو استفاده می‌شود، از جمله آنهاست. با این حال تحریم‌ها در حال حاضر به گونه‌ای طراحی شده‌اند که به مصرف‌کنندگان انرژی خارج از روسیه اجازه می‌دهد به خرید (و پرداخت هزینه) صادرات انرژی روسیه ادامه دهند. نکته مهمی که در تحریم‌های روسیه باید به آن توجه کرد آنکه این تحریم‌ها "اولیه اند" و آثار فراسرزمینی هنوز ندارند. این مهمترین تفاوت میان تحریم‌های روسیه و ایران است. از همین روست که روسیه توانسته فروش نفت خود را تا

1- <https://www.lloydsbanktrade.com/en/market-potential/russia/investment>

حد قابل توجهی تداوم بخشد. نمودار ذیل نشان دهنده گستردگی تحریم‌های مجموعه‌های مختلف بلوک غرب علیه بخش مالی روسیه است. همانگونه که نمودار نشان می‌دهد حدود ۶۰ درصد بخش مالی اقتصاد روسیه تحریم‌های غرب قرار دارد.

نمودار ۶: درصد از سیستم مالی روسیه تحت تحریم‌های غربی



منبع: Bruegel based on European Commission, US Treasury, banki.ru

جدول ۱: فهرست تحریم‌های اعمال شده علیه روسیه از سال ۲۰۲۲

کشور تحریم کننده	تاریخ	صنعت	هدف	جزئیات
سال ۲۰۲۳				
ایالات متحده و اتحادیه اروپا	۲۰ آوریل	اقتصاد	اقتصاد روسیه	آمریکا و اتحادیه اروپا اعلام کردند در حال بررسی تحریم همه صادرات روسیه هستند.
اتحادیه اروپا	۲۵ فوریه	حمل و نقل	اقتصاد روسیه	ممنوعیت ترانزیت کالاهای دو منظوره و سلاح گرم از طریق خاک روسیه به کشورهای ثالث
اتحادیه اروپا	۲۴ فوریه	اقتصاد و الیگارش‌های روسیه	اقتصاد روسیه	اتحادیه اروپا از تمدید تحریم‌های ضدروسی شامل حدود ۱۵۰۰ فرد و ۲۰۵ نهاد به مدت ۶ ماه دیگر خبر داد.
ایالات متحده	۲۴ فوریه	اقتصاد و الیگارش‌های روسیه	اقتصاد روسیه	وزارت خزانه داری آمریکا اعلام کرد که نام ۲۲ فرد و ۸۳ نهاد روسی را به فهرست تحریم‌های خود علیه روسیه اضافه کرده است.
نیوزلند	۲۴ فوریه	اقتصاد و الیگارش‌های روسیه	اقتصاد روسیه	نیوزیلند اعلام کرد ۸۷ شهروند و مقام دولتی روسیه را تحریم کرده است.
انگلستان	۲۴ فوریه	اقتصاد و الیگارش‌های روسیه	اقتصاد روسیه	انگلیس اعلام کرد ۹۲ نهاد و شهروند روسیه را تحریم کرده است.

کشور تحریم کننده	تاریخ	صنعت	هدف	جزئیات
سال ۲۰۲۲				
انگلستان	۲۹ جولای	الیگارش‌های روسیه	ثروت خصوصی	ولادیمیر پوتین، الیگارش روسی، که توسط لندن به عنوان دومین مرد ثروتمند روسیه توصیف می‌شود و دارایی‌هایی را از شرکت‌هایی که از روسیه خارج می‌شوند به دلیل حمله به اوکراین خریداری می‌کند.
ایالات متحده، انگلستان، ژاپن، کانادا	۲۶ ژوئن	کالای روسی	اقتصاد	واردات جدید طلای روسیه را ممنوع کردند.
اتحادیه اروپا	۲ ژوئن	اقتصاد نفت	اقتصاد	اتحادیه اروپا با تحریم نفت روسیه موافقت کرد و به مجارستان معافیت داد.
کانادا	۲۰ می	الیگارش‌های روسیه و کالاهای لوکس روسی	ثروت خصوصی	کانادا اعلام کرد که تحریم‌های بیشتری را علیه الیگارش‌های روسی اعمال می‌کند و واردات و صادرات کالاهای لوکس هدفمند از روسیه را ممنوع می‌کند.
انگلستان	۴ می	شرکت‌های روسی	اقتصاد	انگلستان صادرات خدمات به روسیه را ممنوع کرد - رسانه‌های روسی را تحریم کرد
نروژ	۲۹ آوریل	کشتی‌های روسی	شرکت‌های کشتیرانی	نروژ اعلام کرد مرزها، بنادر را به روی کالاهای روسی می‌بندد، کشتی‌های ماهیگیری را معاف می‌کند.
سوئیس	۲۷ آوریل	اقتصاد روسیه و امور مالی	ثروت روسیه	سوئیس اعلام کرد تحریم‌های بیشتر اتحادیه اروپا علیه روسیه و بلاروس را اجرا می‌کند
لهستان	۲۶ آوریل	شرکت‌های روسی و الیگارش‌ها	اقتصاد روسیه	لهستان گازپروم را در میان ۵۰ شرکت و الیگارش‌های روسی تحریم کرد
انگلستان	۲۱ آوریل	ژنرال‌های روسی	ثروت خصوصی	ارتش بریتانیا ۲۶ تحریم جدید علیه ژنرال‌های نظامی روسیه که از نظر لندن در جنگ اوکراین مشارکت دارند، اعمال کرد.
استرالیا	۱۴ آوریل	شرکت‌های روسی	نفت و گاز روسیه و خرده‌فروشی روسیه، کشتی‌های روسی، معادن روسیه	استرالیا ۱۴ شرکت دولتی روسیه را به فهرست تحریم‌های خود اضافه کرد از جمله گازپروم
انگلستان	۱۴ آوریل	الیگارش‌های روسیه	ثروت خصوصی	بریتانیا دو تن از نزدیکان مالک چلسی رومن أبراموویچ را در پاسخ به حمله روسیه به اوکراین تحریم کرد
کانادا	۱۱ آوریل	مجتمع نظامی روسیه	نظامی	کانادا محدودیت‌هایی را بر ۳۳ نهاد در بخش دفاعی روسیه به دلیل ارائه کمک به ارتش روسیه اعمال کرد.
سوئیس	۷ آوریل	شرکت‌های روسی و الیگارش‌های روسی	اقتصاد روسیه و ثروت خصوصی	سوئیس اعلام کرد ۷,۵ میلیارد فرانک سوئیس (۸,۰۳ میلیارد دلار) وجوه و دارایی روس‌ها را مسدود کرده است.

کشور تحریم کننده	تاریخ	صنعت	هدف	جزئیات
ایالات متحده	۶ آوریل	بانک های روسی	بانکداری	ایالات متحده اعلام کرد، دختران پوتین و بانک های روسی بیشتری را تحریم می کند
اتحادیه اروپا	۶ آوریل	نفت روسیه	اقتصاد روسیه	اتحادیه اروپا اعلام کرد تحریم های بیشتری در حوزه انرژی علیه روسیه اعمال خواهد کرد
انگلستان	۶ آوریل	بانک های روسیه	اقتصاد روسیه	انگلستان اعلام کرد دارایی های بزرگ ترین بانک روسیه (سیربانک) را مسدود کرد، هشت الیگارش فعال در صنایع از جمله کود، نفت، گاز، کامیون و الماس را تحریم کرد. بر اساس این بیانیه واردات زغال سنگ روسیه تا پایان سال ۲۰۲۲ ممنوع شد. بر ممنوعیت سرمایه گذاری خارجی به روسیه که در سال ۲۰۲۰ بالغ بر ۱۱ میلیارد پوند (۱۴,۴ میلیارد دلار) بود و صادرات تجهیزات و کاتالیزورهای کلیدی پالایش نفت نیز تاکید شد.
ژاپن	۵ آوریل	شرکت های روسی و مجتمع نظامی	اقتصاد روسیه	ژاپن به لغو وضعیت دولت مطلوب در سازمان تجارت جهانی برای کشور روسیه توصیه کرد.
ایالات متحده	۵ آوریل	خدمات مالیاتی روسیه	اقتصاد و دارایی روسیه	ایالات متحده تبادل اطلاعات با مقامات مالیاتی روسیه را به منظور ممانعت از توانایی مسکو برای جمع آوری مالیات و تامین مالی جنگ خود علیه اوکراین به حالت تعلیق درآورد
انگلستان	۳۱ مارس	رسانه های روسی	دیپلماسی عمومی روسیه	بریتانیا رسانه های روسی را تحریم کرد
ژاپن	۲۹ مارس	شرکت های روسی و کالاهای لوکس	اقتصاد روسیه	ژاپن صادرات خودروها و کالاهای لوکس به روسیه را ممنوع کرد.
سوئیس	۲۵ مارس	واردات نفت روسیه	اقتصاد انرژی روسیه	سوئیس تحریم های اتحادیه اروپا علیه روسیه را تصویب کرد.
فنلاند	۲۵ مارس	ترانزیت روسیه	اقتصاد روسیه	اپراتور ملی راه آهن فنلاند خدمات بین هلسینکی و سن پترزبورگ را به حالت تعلیق درآورد و راه آهن بین روسیه و اتحادیه اروپا را مسدود کرد.
ایالات متحده	۲۴ مارس	بانک های روسی، شرکت های روسی، مراکز نظامی الیگارش های روسی، قانون گذاران روسی	تولیدکنندگان و اقتصاد روسیه	ایالات متحده تحریم هایی را علیه ده ها شرکت دفاعی، ۳۲۸ عضو مجلس قانون گذاری دوما و رئیس اجرایی سیربانک اعمال کرد.
سوئیس	۲۴ مارس	اقتصاد و الیگارش های روسی	ثروت روسیه	سوئیس بیش از ۶ میلیارد دلار از دارایی های روسیه را مسدود کرد.
انگلستان	۲۴ مارس	بانک های روسیه	اقتصاد روسیه	انگلستان آلفا، گازپروم بانک و دختر ناتنی لاوروف را تحریم کرد

کشور تحریم کننده	تاریخ	صنعت	هدف	جزئیات
اتحادیه اروپا	۲۱ مارس	نفت روسیه	انرژی و اقتصاد روسیه	اتحادیه اروپا اعلام کرد در مورد تحریم های نفتی روسیه برنامه دارد.
استرالیا	۲۰ مارس	استخراج معدن روسیه	اقتصاد روسیه	استرالیا صادرات اکسید آلومینیوم به روسیه را ممنوع کرد.
استرالیا	۱۸ مارس	الیگارش های روسی	ثروت خصوصی	استرالیا میلیاردرهای روسی را با ارتباط با صنعت معدن تحریم کرد
ژاپن	۱۸ مارس	الیگارش های روسیه و نهادهای روسی	اقتصاد و ثروت خصوصی	ژاپن ۱۵ فرد روسی و ۹ سازمان را تحریم خواهد کرد.
ژاپن	۱۵ مارس	الیگارش های روسیه	ثروت خصوصی	ژاپن ۱۷ روس دیگر را تحریم کرد.
نیوزیلند، کره جنوبی، ایسلند، استرالیا	۱۵ مارس	شرکت های روسی و مراکز نظامی	اقتصاد روسیه	این کشورها اعلام کردند به تحریم علیه روسیه می پیوندند
اتحادیه اروپا	۱۵ مارس	شرکت های روسی و مراکز نظامی	اقتصاد روسیه	اتحادیه اروپا آبراموویچ را در لیست سیاه قرار داد، و اعلام کرد با تحریم های جدید علیه روسیه، بخش های انرژی و لوکس را هدف قرار می دهد.
انگلستان	۱۵ مارس	الیگارش های روسیه	ثروت خصوصی	بریتانیا ۳۵۰ لیست تحریم جدید علیه روسیه را اعلام کرد
اتحادیه اروپا	۱۴ مارس	الیگارش های روسیه	ثروت خصوصی	اتحادیه اروپا با مسدود کردن دارایی های رومن آبراموویچ موافقت کرد
باهاما	۱۲ مارس	نهادهای روسی	اقتصاد، ثروت خصوصی	باهاما به موسسات مالی خود دستور داد تمام معاملات خود را با نهادهای روسی که توسط کشورهای غربی تحریم شده اند متوقف کنند.
ژاپن	۱۱ مارس	بانک های بلاروس	اقتصاد	ژاپن اعلام کرد دارایی های ۳ بانک بلاروسی را مسدود می کند و صادرات بیشتر به روسیه را ممنوع می کند.
اتحادیه اروپا	۱۱ مارس	شرکت های روسی و مراکز نظامی	اقتصاد روسیه	اتحادیه اروپا واردات فولاد از روسیه، صادرات کالاهای لوکس به مسکو را ممنوع کرد.
انگلستان	۱۱ مارس	بانک مرکزی روسیه	اقتصاد روسیه	بریتانیا قانونگذاران روسی را که از مناطق جدا شده اوکراین حمایت کردند تحریم کرد.
ایالات متحده	۱۱ مارس	الیگارش های روسی	اقتصاد، ثروت خصوصی	ایالات متحده تحریم های جدیدی را علیه خانواده سخنگوی پوتین اعمال کرد.
کانادا	۱۱ مارس	الیگارش های روسی	اقتصاد، ثروت خصوصی	کانادا میلیاردر روسی آبراموویچ و چند تن دیگر را تحریم کرد
ایالات متحده، ژاپن، بریتانیا، آلمان، فرانسه، ایتالیا و کانادا	۱۱ مارس	شرکت های روسی و مراکز نظامی	اقتصاد مالی	ایالات متحده و متحدان اروپایی اعلام کردند فشار اقتصادی بر روسیه را تشدید می کنند.
بریتانیا	۱۰ مارس	الیگارش های روسی	اقتصاد، ثروت خصوصی	بریتانیا دارایی ها را بر آبراموویچ مالک چلسی و سچین، رئیس روسفت مسدود کرد.
اتحادیه اروپا	۹ مارس	الیگارش های روسی	اقتصاد، ثروت خصوصی	اتحادیه اروپا اعلام کرد روسیه و بلاروس را با تحریم های بیشتر مورد هدف قرار می دهد.

کشور تحریم کننده	تاریخ	صنعت	هدف	جزئیات
انگلستان	۹ مارس	خطوط هوایی روسیه	خطوط هوایی	بریتانیا جت خصوصی مرتبط با روسیه را با تشدید تحریم‌ها توقیف کرد.
انگلستان	۸ مارس	انرژی	اقتصاد روسیه	بریتانیا اعلام کرد واردات نفت و محصولات نفتی روسیه را تا پایان سال ۲۰۲۲ متوقف می‌کند.
ایالات متحده	۸ مارس	نفت روسیه	اقتصاد و انرژی روسیه	ایالات متحده واردات نفت و سایر انرژی روسیه را ممنوع کرد
ژاپن	۸ مارس	الیگارش‌های روسی	اقتصاد، ثروت خصوصی	ژاپن از تحریم‌های جدید علیه روس‌ها رونمایی کرد و صادرات تجهیزات پالایشگاهی را ممنوع کرد
کانادا	۷ مارس	الیگارش‌های روسی	اقتصاد، ثروت خصوصی	کانادا ۱۰ فرد نزدیک به پوتین را تحریم کرد.
نیوزلند	۷ مارس	کشتی‌های روسی، الیگارش‌های روسی	حمل و نقل و اقتصاد روسیه و ثروت خصوصی	نیوزلند ضمن تحریم افراد روسی، ورود کشتی‌های روسی به بنادر خود را ممنوع کرد
سنگاپور	۵ مارس	شرکت‌های روسی و مراکز نظامی	اقتصاد روسیه	سنگاپور چهار بانک روسی را ممنوع می‌کند، صادرات لوازم الکترونیکی، کامپیوتر و اقلام نظامی را ممنوع می‌کند.
ایتالیا	۵ مارس	الیگارش‌های روسی	اقتصاد، ثروت خصوصی	ایتالیا اموال و قایق‌های تفریحی افراد ثروتمند روسی را مصادره کرد
سوئیس	۴ مارس	بانک‌های روسیه، شرکت‌ها و مراکز روسی	اقتصاد روسیه	سوئیس اعلام کرد از اقدامات اتحادیه اروپا در منع دسترسی بانک‌های روسی به سوئیفت و دارایی‌های افراد ثروتمند برجسته روسی پیروی می‌کند. سوئیس معاملات با بانک مرکزی روسیه را ممنوع کرد و دارایی‌های این بانک را مسدود کرد. سوئیس صادراتی را که «می‌تواند به پیشرفت نظامی و فناوری روسیه کمک کند» ممنوع می‌کند.
ژاپن	۳ مارس	بانک‌های روسیه	اقتصاد روسیه	ژاپن اعلام کرد دارایی‌های چهار بانک روسی دیگر را از ۲ آوریل مسدود می‌کند.
اتحادیه اروپا و ایالات متحده	۲ مارس	کشتی‌های روسیه و رسانه‌های روسی	اقتصاد روسیه	ایالات متحده و اتحادیه اروپا اعلام کردند در حال بررسی ممنوعیت ورود کشتی‌های روسی به بنادر خود هستند. فعالیت رسانه‌های روسی روسیا تودی و اسپوتنیک در اتحادیه اروپا ممنوع اعلام شد.
انگلستان و کانادا	۱ مارس	کشتی‌های روسی	حمل و نقل روسیه	حمل کشتی‌های روسی از بنادر بریتانیا و کانادا ممنوع شد
انگلستان	۲۸ فوریه	دارایی روسیه	ثروت و اقتصاد روسیه	دارایی‌های صندوق ثروت ملی روسیه در بریتانیا را مسدود کرد.
اتحادیه اروپا، انگلستان، ژاپن و ایالات متحده	۲۸ فوریه	بانک‌های روسی	ثروت و اقتصاد روسیه	معاملات با بانک مرکزی روسیه، وزارت دارایی، صندوق ثروت ملی را ممنوع شد.

کشور تحریم کننده	تاریخ	صنعت	هدف	جزئیات
کانادا	۲۸ فوریه	نفت روسیه	انرژی	کانادا واردات نفت روسیه را ممنوع کرد
اتحادیه اروپا، ایالات متحده، کانادا و ژاپن	۲۸ فوریه	الیگارش‌های روسی	اقتصاد، ثروت خصوصی	ممنوعیت سفر، مسدود شدن دارایی افراد ثروتمند روسی را اعلام کردند.
کره جنوبی	۲۸ فوریه	شرکت‌ها و مراکز نظامی روسی	اقتصاد روسیه	کره جنوبی صادرات اقلام استراتژیک به روسیه را ممنوع کرد، به تحریم های سوئیفت پیوست
سنگاپور	۲۸ فوریه	بانک‌های روسیه، شرکت‌های روسی، مراکز نظامی، ثروت خصوصی و تولیدکنندگان	اقتصاد روسیه	سنگاپور اعلام کرد تحریم‌ها و محدودیت‌های موثری را علیه روسیه اعمال خواهد کرد، از جمله در حوزه اقدامات بانکی و مالی و کنترل‌های صادراتی بر روی اقلامی که می‌توانند به عنوان سلاح علیه مردم اوکراین استفاده شوند.
نروژ	۲۷ فوریه	نهادهای مالی روسی	اقتصاد روسیه	صندوق مالی خود را از روسیه مستقل کرد.
ایالات متحده، اتحادیه اروپا و کانادا	۲۷ فوریه	خطوط هوایی	حمل و نقل روسیه	ورود هواپیماهای روسی به حریم هوایی ایالات متحده، اتحادیه اروپا و کانادا ممنوع شد.
اتحادیه اروپا، ایالات متحده، انگلستان، کره جنوبی و ژاپن	۲۷ فوریه	بانک‌های روسیه	اقتصاد مالی روسیه	دسترسی بانک‌های روسیه به سیستم پرداخت بین‌المللی سوئیفت مسدود شد
ژاپن	۲۵ فوریه	شرکت‌های روسی و مراکز نظامی	اقتصاد روسیه	ژاپن وعده افزایش تحریم‌ها علیه روسیه را داد
استرالیا	۲۵ فوریه	الیگارش‌های روسیه	ثروت خصوصی	استرالیا تحریم افراد ثروتمند روسی را اعلام کرد
تایوان	۲۵ فوریه	فناوری	فناوری	تی‌اس‌ام‌سی (TSMC) بزرگترین تولیدکننده مستقل و تخصصی محصولات نیمه‌رسانا در جهان مستقر در تایوان اعلام کرد از تحریم‌ها علیه روسیه پیروی می‌کند.
ایالات متحده و ژاپن	۲۴ فوریه	شرکت‌های روسی و مراکز نظامی	قدرت نظامی روسیه	فروش رایانه، حسگر، لیزر، ابزار ناوبری، و تجهیزات مخابراتی، هوافضا و دریایی به روسیه ممنوع شد.
ژاپن	۲۳ فوریه	بانک مرکزی روسیه	اقتصاد روسیه	ژاپن روسیه را به دلیل اقدامات در اوکراین تحریم کرد
اتحادیه اروپا	۲۲ فوریه	بانک‌های روسیه، بانک مرکزی روسیه، الیگارش‌های روسیه، قانون‌گذاران روسیه	اقتصاد و ثروت خصوصی در روسیه	اتحادیه اروپا با تحریم‌های جدیدی علیه روسیه موافقت کرد که سیاستمداران، قانون‌گذاران و مقامات بیشتری را در لیست سیاه قرار دهد، و سرمایه‌گذاران اتحادیه اروپا را از تجارت اوراق قرضه دولتی روسیه منع کرد.

بر اساس آمار ارائه شده از سوی اتحادیه اروپا، این اتحادیه در مجموع ۱۴۷۳ فرد و ۲۰۵ نهاد یا شرکت روسی را به دلیل جنگ اوکراین تحریم کرده است.^۱ با افزایش تعداد و دامنه تحریم‌های غربی علیه روسیه، حوزه‌های بیشتری از بوروکراسی دولتی آمریکا و دولت‌های اروپایی را برای کنترل الزامات و سیاست‌های محدودکننده مجوز، و کنترل‌های صادراتی درگیر خود کرده است. دفتر کنترل دارایی‌های خارجی وزارت خزانه داری ایالات متحده^۲ آژانس اصلی برای اجرای تحریم‌ها است. دفتر صنعت و امنیت وزارت بازرگانی ایالات متحده^۳ آژانس اصلی برای اجرای کنترل‌های صادراتی است که عموماً تحت مقررات اداره صادرات (EAR) به شکل الزامات مجوز صادرات محدودکننده هستند.

کمیته سیاسی و امنیتی در شورای اتحادیه اروپا^۴ وظیفه نظارت بر اجرایی شدن «دستورالعمل‌های اجرا و ارزیابی اقدامات محدودکننده» را برعهده دارد. این دستورالعمل اولین بار در سال ۲۰۰۳ توسط شورای اتحادیه اروپا تصویب شد و در سال‌های ۲۰۰۵، ۲۰۰۹، ۲۰۱۲ و ۲۰۱۷ و ۲۰۲۲ بازبینی و به‌روزرسانی شد.^۵ نکته حائز اهمیت دیگر این است که به دلیل نقش روسیه در تامین غلات جهانی و نگرانی‌هایی که تحریم‌های روسیه درباره امنیت غذایی جهانی ایجاد کرده بود، دفتر کنترل دارایی‌های خارجی وزارت خزانه داری ایالات متحده طی گزارشی به مستثنی بودن بخش کشاورزی روسیه از تحریم تاکید کرد. بر اساس این گزارش کالاهای کشاورزی، تجهیزات کشاورزی، دارو و تجهیزات پزشکی، بانک‌ها و زیرساخت‌های حمل و نقل که نقش محوری در صادرات اقلام کشاورزی روسیه دارند، تحت تحریم قرار نگرفته‌اند.^۶

روسیه در سال ۲۰۱۲ به عضویت سازمان تجارت جهانی درآمد. اما اکنون یکی از پیامدهای افزایش تنش در اوکراین، احتمال اخراج روسیه از این سازمان و حتی صندوق بین‌المللی است. بند ملت بهین دوست یا کامله الوداد (MFN) که در موافقت‌نامه‌های مختلف سازمان تجارت جهانی (به ویژه موافقت‌نامه عمومی تعرفه‌ها) وجود دارد، به روسیه به عنوان یک عضو سازمان این حق را می‌دهد که از مقررات تعرفه‌ای یکسانی در سایر کشورهای عضو برخوردار شود و این به معنای عدم محدودیت تجاری روسیه است. با این حال اخراج روسیه از این سازمان و صندوق بین‌المللی پول مستلزم تخلف روسیه از قواعد و مقررات این نهادها است.^۷

۶-۲- ارزیابی‌های اولیه از آثار تحریم‌ها

شاخص‌های اقتصادی نشان می‌دهد که اقدامات محدودکننده‌ای که در اروپا و ایالات متحده و طیفی از

1- https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine_en

2- The U.S. Department of the Treasury's Office of Foreign Assets Control (OFAC)

3- The U.S. Department of Commerce's Bureau of Industry and Security (BIS)

4- Political and Security Committee (PSC)

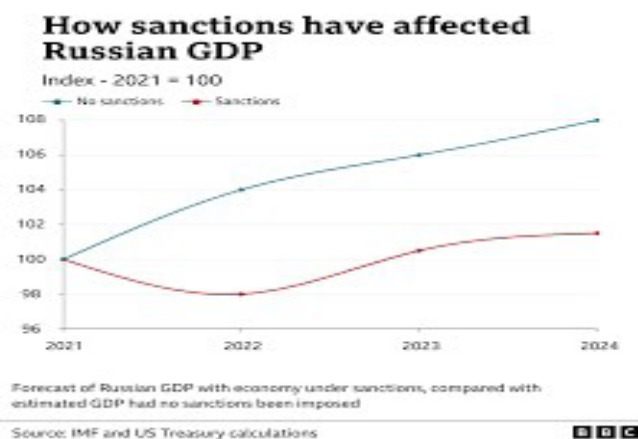
5- <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/>

6- https://home.treasury.gov/system/files/126/russia_fact_sheet_20220714.pdf

7- <https://www.reuters.com/markets/asia/ousting-russia-wto-imf-would-mark-end-an-era-2022-03-09/>

متحدین آنها علیه روسیه اتخاذ شده است، بر اقتصاد روسیه تأثیر گذاشته است. همانگونه که نمودار نشان می‌دهد، رشد تولید ناخالص داخلی روسیه متأثر از تحریم‌ها در سال‌های اخیر به طور قابل توجهی کمتر از ظرفیت‌های این کشور بوده است.

نمودار ۷: تأثیر تحریم‌ها بر تولید ناخالص داخلی روسیه^۱



در مورد حمل و نقل محصولات، بسیاری از شرکت‌های حمل و نقل دریایی به دلیل نگرانی‌های عملیاتی و ایمنی، عملیات خود را در روسیه، از یا به روسیه متوقف کرده‌اند. ایالات متحده ورود کشتی‌های تحت پرچم روسیه، تحت مالکیت یا اداره روسیه را به بنادر ایالات متحده ممنوع کرده است و دولت‌های ایالات متحده و روسیه پروازهای مسافری و باری طرف مقابل را از حریم هوایی خود ممنوع کرده‌اند.^۲

تحریم بانک‌های روسی از سیستم پرداخت سوئیفت نیز پیامدهایی داشته است. حدود ۱۱۵۰۰ موسسه مالی از این شبکه پیام‌رسانی استفاده می‌کنند که صدها کاربر آن در روسیه هستند. بدون سوئیفت، ترافیک مالی برون مرزی دشوارتر است. هدف از این ممنوعیت این است که روسیه دسترسی به معاملات مشترک در بازار مالی جهانی را از دست بدهد. روسیه به سختی تلاش کرده است از مسیرهای دیگری ارتباطات مالی خود با جهان در حال توسعه را حفظ نماید. برای قضاوت در مورد میزان موفقیت این کشور به زمین بیشتری نیاز است.

افزایش بیکاری یکی دیگر از اثرات تحریم‌ها است. تنها در صنعت غذا، تعداد کارکنان بزرگترین شرکت‌هایی که فعالیت خود را در سال ۲۰۲۲ در روسیه تعلیق کردند، ۱۳۶ هزار نفر برآورد شده است. همچنین کاهش تعداد کارکنان شرکت‌های خودروسازی در کشور ۶۰ هزار نفر گزارش شده است. دولت روسیه به این شرکت‌ها پیشنهاد داد که دارایی‌های خود را به سرمایه‌گذاران داخلی منتقل کنند تا تأثیر آن بر بازار کار به حداقل برسد.^۳

1- <https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-60125659>

2- <https://www.trade.gov/market-intelligence/russia-sanctions-and-export-controls-compliance>

3- <https://www.statista.com/topics/7835/economy-of-russia/#topicOverview>

۳-۶- راهبردهای روسیه

در مجموع بررسی‌های به عمل آمده نشان می‌دهد تحریم‌ها حداقل بر چهار حوزه مهم اقتصادی شامل موسسات مالی، بازارهای سرمایه، بخش واقعی اقتصاد و حجم تجارت خارجی روسیه اثر مستقیم داشته باشد. فرار سرمایه، کاهش تولید ناخالص داخلی و کاهش سرعت و یا توقف نوسازی از جمله پیامدهای تحریم‌ها بر حوزه‌های اقتصادی یاد شده است. یکی از اثرات تحریم‌ها بر اقتصاد کاهش اعتبار و اطمینان جهانی به اقتصاد کشور تحریم شده است. اقتصاد روسیه نیز از این قاعده مستثنی نماند. موسسات رتبه بندی بین المللی در دوره پس از جنگ اوکراین، رتبه اعتباری اقتصاد روسیه را در وضعیت "نامشخص" قرار داده اند، وضعیتی که حکایت از نااطمینانی بالا در این اقتصاد حداقل برای سرمایه گذاران بین المللی دارد.

تحریم‌های اعمال شده توسط کشورهای غربی علیه روسیه منجر به اختلال در جریان تجاری کالاهای اصلی صادرات و واردات روسیه شده است. بخش‌های اقتصادی روسیه از لحاظ واردات فناوری‌ها تحت تحریم قرار گرفته‌اند. بنابراین روسیه تلاش نموده است ضمن کاهش اتکا به واردات، شرکای تجاری جدید کشف کند و روابط مستحکم‌تری ایجاد کند. در این راستا روسیه اقدامات ذیل را در دستور کار قرار داده و اجرایی کرده است:

۳-۶-۱- تقویت سیستم روسی انتقال پیام‌های مالی

در حوزه مالی، سامانه انتقال پیام‌های مالی روسیه (SPFS)، که به عنوان جایگزینی برای سیستم سوئیفت غربی طراحی شده است، پس از انزوای بیشتر روسیه از شبکه‌های مالی جهانی به دلیل تحریم‌های مرتبط با بحران اوکراین، گسترش یافته است. این سامانه که در سال ۲۰۱۴ راه‌اندازی شد، اکنون تقریباً تمامی تراکنش‌های مالی داخلی روسیه را پوشش می‌دهد. تا سال ۲۰۲۴، این سامانه بیش از ۵۰۰ بانک خارجی از ۲۰ کشور، از جمله ارمنستان، بلاروس و کوبا را به خود متصل کرده است و چندین کشور در خاورمیانه و آفریقا نیز تمایل به پیوستن به آن نشان داده‌اند. این سیستم از تراکنش‌ها به روبل روسیه و دیگر ارزها پشتیبانی می‌کند و هدف اصلی آن کاهش وابستگی به دلار آمریکا است. روسیه همچنین در حال کار بر روی ادغام SPFS با سامانه‌های مالی کشورهای دیگر است تا تراکنش‌های مالی مستقیم بین بانک‌های مرکزی این کشورها به ارزهای ملی انجام شود. SPFS به عنوان یک شبکه پیام‌رسانی مالی منطقه‌ای، علیرغم چالش‌های ناشی از تحریم‌ها، به تدریج جایگاه خود را پیدا می‌کند. توسعه SPFS بخشی از تلاش گسترده‌تر روسیه برای دستیابی به حاکمیت مالی و کاهش وابستگی به زیرساخت‌های کنترل شده توسط غرب است. در کنار این سامانه، روسیه همچنین کارت پرداخت میر را برای مصرف‌کنندگان ترویج کرده و به بررسی فناوری‌های نوظهور مانند بلاک‌چین و ارزهای دیجیتال بانک مرکزی (CBDC) برای تراکنش‌های بین‌المللی پرداخته است.

۶-۳-۲- محدودیت انتقال ارز خارجی

برخی کارشناسان معتقدند اثر تحریم‌ها علیه دارایی‌های بانک مرکزی روسیه بسیار قوی‌تر از حد انتظار بود و تأثیر قابل توجهی داشت. اما بانک روسیه همچنان مقادیر زیادی ارز خارجی برای مداخله احتمالی در اختیار دارد. علیرغم تحریم‌ها بر اکثر مؤسسات مالی، از جمله مسدود شدن دارایی‌ها، قطع دسترسی به دلار آمریکا و یورو و قطع ارتباط از زیرساخت پرداخت سوئیفت، سیستم مالی عمدتاً به دلیل مدیریت بانک مرکزی روسیه تثبیت شده است. کانال‌های مختلف همچنان بانک‌های روسیه را قادر می‌سازند تا با دنیای خارج تعامل داشته باشند. با این حال، سیستم مالی با چالش‌های قابل توجهی مواجه است. بر اساس گزارش بانک مرکزی روسیه، بانک‌های روسیه در نیمه اول سال ۲۰۲۲ نزدیک به ۲۵ میلیارد دلار ضرر کردند که عمدتاً ناشی از عملیات ارزی خارجی بود.^۱

با این حال بطور طبیعی تحریم‌ها به کاهش اعتبار در این بانک‌ها منجر می‌شود. هنوز روشن نیست روسیه در مقابله با این تحریم‌ها چه خواهد کرد. تجربه پیشین نشان می‌دهد یکی از واکنش‌های طبیعی بانک‌های تجاری روسیه، پس از کسری نقدینگی، اقدام به ادغام بانک‌ها برای افزایش موجودی است.

۶-۳-۳- کنترل بهای روبل

سیاست روسیه برای کنترل بهای روبل نیز در دو سال گذشته قابل توجه بود. بلافاصله پس از اعمال تحریم‌ها، ارزش روبل از حدود ۷۰ تا ۷۵ به دلار به نزدیک ۱۴۰ دلار کاهش یافت. این واکنش بازار بسیار کوتاه مدت بود و سیاست‌های فوری روسیه موثر واقع شد. تا آوریل ۲۰۲۲، نرخ روبل به زیر سطح قبل از جنگ اوکراین بازگشت. روسیه دو حرکت راهبردی برای کنترل موثر ارزش روبل انجام داد. اول، و مهمتر از همه، حجم روبل‌های مبادله شده به حدود یک سوم مقدار قبل از جنگ کاهش یافت. کاهش حجم واردات نیز به کنترل بهای روبل کمک کرد. همچنین، برای یک دوره، بانک روسیه کنترل‌های سرمایه‌ای شدیدی را اعمال کرد و به بانک‌ها دستور داد ارز خارجی را به مشتریان خرد ن فروشند و سقف ۱۰۰۰۰ دلاری را برای برداشت پول نقد از حساب‌های ارزی خرد تعیین کرد. در حالی که این سقف تا حد زیادی برداشته شده است و شهروندان روسیه می‌توانند تا ۱ میلیون دلار در ماه انتقال دهند، عرضه ارز خارجی بسیار محدود است و برداشت‌ها می‌تواند زمان قابل توجهی داشته باشد. علاوه بر این موارد پویایی حساب جاری روسیه هم بر ارزش روبل تأثیر مثبت داشت.^۲

۶-۳-۴- افزایش بهای اقلام صادراتی

بر اساس ارزیابی‌ها افزایش بهای اقلام صادراتی روسیه از عوامل افزایش حساب جاری روسیه بوده است. اما از آنجایی که صادرات، به ویژه گاز طبیعی، اغلب مطابق قراردادهای بلندمدت انجام می‌شود، احتمال کاهش اثر تطبیق بهای انرژی با افزایش مخارج در میان مدت وجود دارد. با این حال روسیه از طریق

1- <https://www.bruegel.org/policy-brief/how-have-sanctions-impacted-russia>

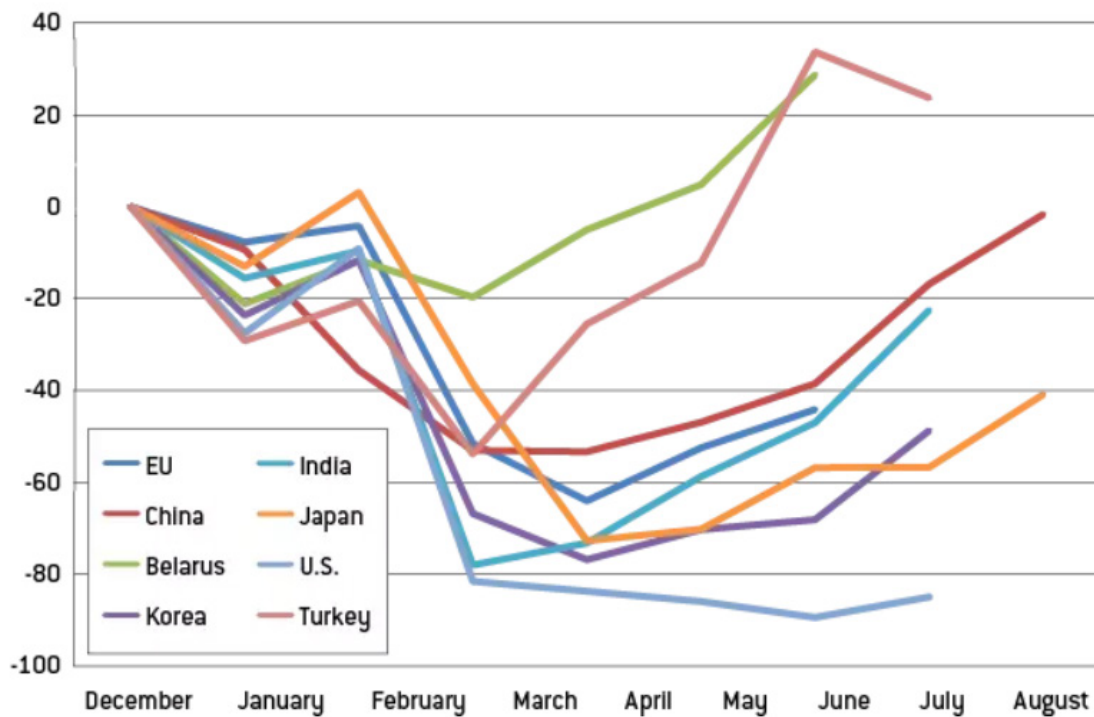
2- <https://www.bruegel.org/policy-brief/how-have-sanctions-impacted-russia>

راهبرد افزایش بهای اقلام صادراتی ثبات قابل توجهی به اقتصاد کلان خود داده است. با وجود تحریم نفت خام و فرآورده‌های نفتی روسیه از سوی اتحادیه اروپا و علی‌رغم تصمیم روسیه برای کاهش جریان گاز طبیعی به اروپا، قیمت‌های نسبتاً بالا از حساب جاری روسیه حمایت کرد.^۱

۶-۳-۵- کاهش واردات

دومین عامل افزایش تراز حساب جاری روسیه کاهش واردات روسیه در سال ۲۰۲۲ بود. روسیه از راهبرد جایگزین نمودن منابع برای کالاهای کلیدی استفاده کرد و یا واردات را محدود به بازیگرانی نمود که از تحریم‌های غربی علیه روسیه پیروی نکردند. در همین حال شرکت‌های روسی برای دور زدن تحریم‌ها به خریدهای خرد و اتکا به صنایع داخلی روی آورده‌اند.^۲

نمودار ۸: نمودار تغییر واردات روسیه بر اساس مبدا (دسامبر ۲۰۲۱ تا اواسط ۲۰۲۲)



منبع: Bank Russia

1- <https://www.bruegel.org/policy-brief/how-have-sanctions-impacted-russia>

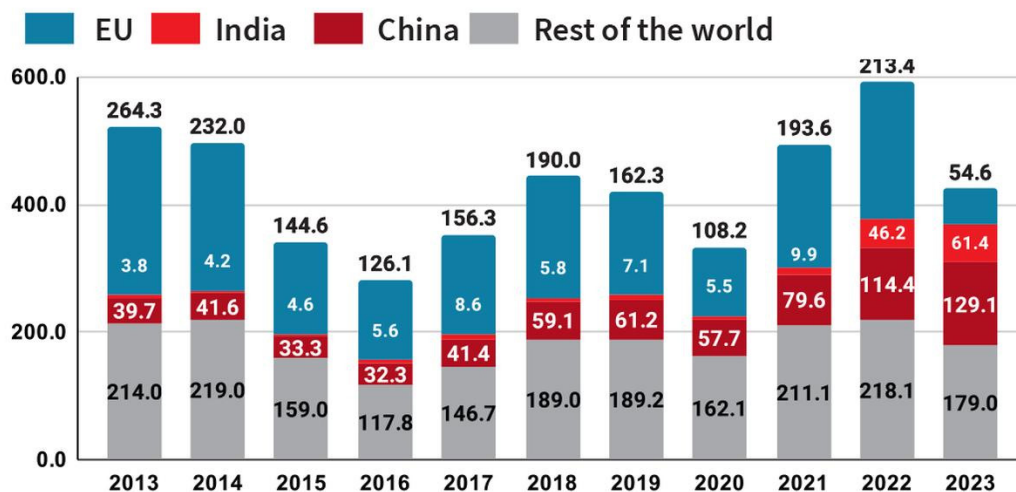
2- <https://www.statista.com/topics/7835/economy-of-russia/#topicOverview>

بخش هفتم: تحریم‌ها و تغییر بازیگران اولویت‌دار در دیپلماسی اقتصادی روسیه

به طور کلی، اقتصاد روسیه با افزایش تجارت با کشورهای غیر تحریم‌کننده و جایگزینی واردات با محصولات داخلی تا حد زیاد، خود را با تحریم‌ها سازگار کرد. روسیه صادرات نفت خام به چین و هند را افزایش داد، در حالی که اتحادیه اروپا سهم روسیه در واردات گاز خارج از اتحادیه اروپا را کاهش داد.^۱ نمودار ذیل این روند را نشان می‌دهد. همانگونه که نمودارهای ذیل نشان می‌دهد روسیه کوشیده کاهش شدید واردات اروپا را از طریق مشتریان آسیایی جبران نماید.

نمودار ۹- روند تحول در مقاصد صادراتی روسیه ۲۰۱۳-۲۰۲۳

Russia's exports (in \$ billion)



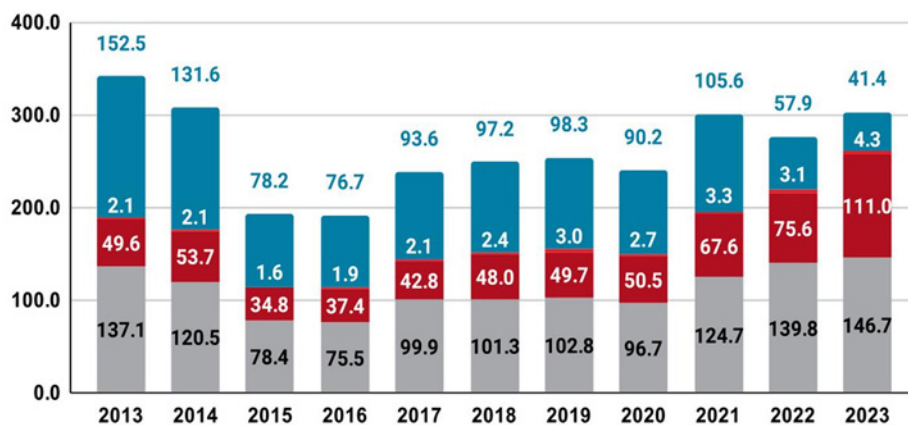
1- <https://www.statista.com/topics/10518/sanctions-on-russia-over-the-war-in-ukraine/#topicOverview>

2- <https://www.thehindu.com/news/international/power-asymmetry-between-china-and-russia/article68653066.ece>

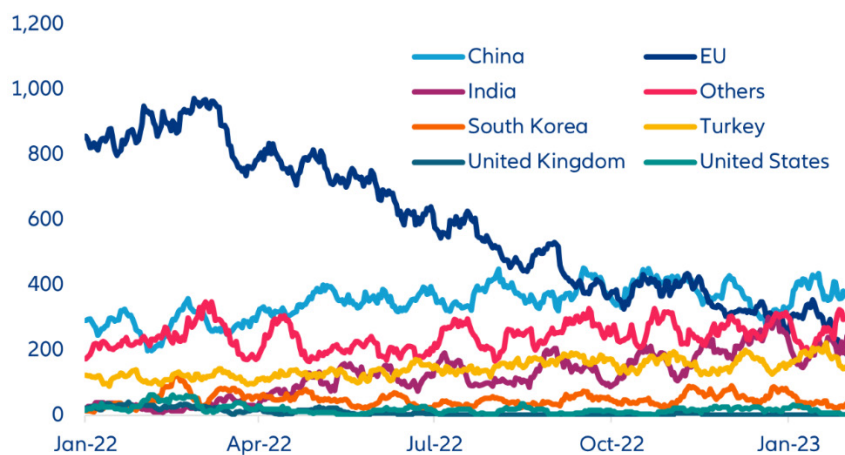
نمودار ۱۰- روند تحول در مقاصد صادراتی روسیه ۲۰۱۳-۲۰۲۳^۱

Russia's imports (in \$ billion)

EU India China Rest of the world



نمودار ۱۱- روند تحول در صادرات روزانه گاز و نفت روسیه به مشتریان مختلف^۲



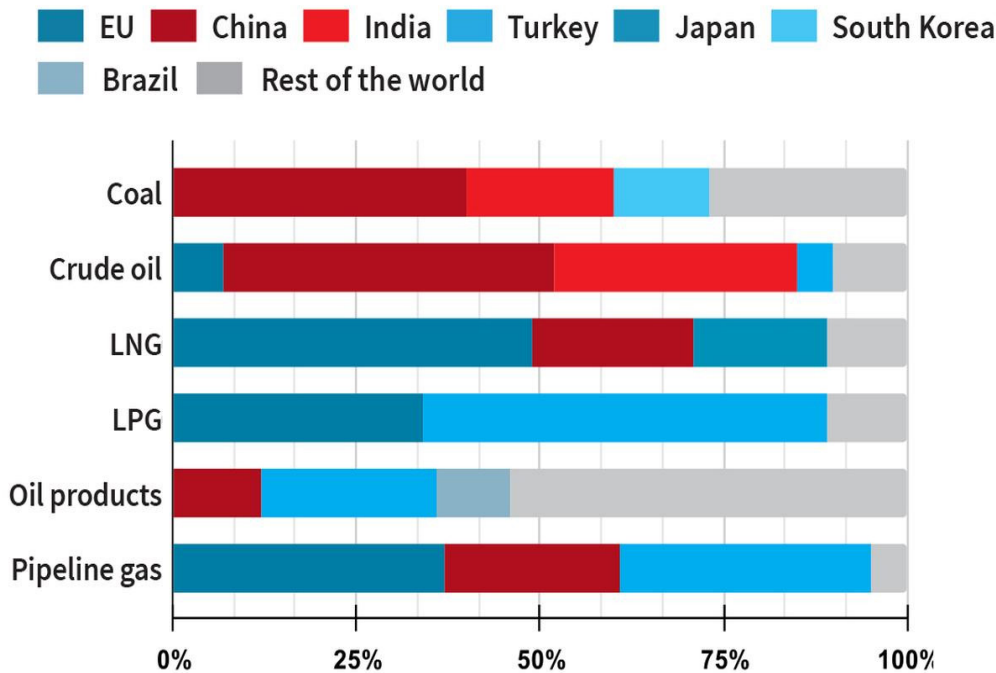
1- <https://www.thehindu.com/news/international/power-asymmetry-between-china-and-russia/article68653066.ece>

2- https://www.allianz.com/en/economic_research/insights/publications/specials_fmo/russia-war-economy.html

نمودار ۱۲- مشتریان انواع سوخت‌های صادراتی روسیه از زمان اعمال تحریم‌ها^۱

Russia's largest energy buyers

(Since EU sanctions until December 2023)

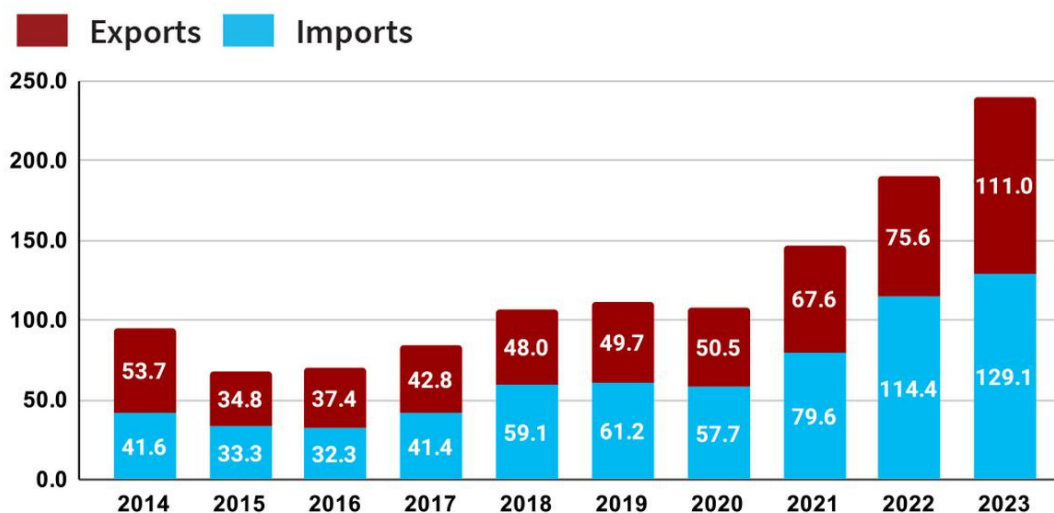


غربی‌ها معتقدند درآمدهای مالی روسیه از تحریم‌ها به اندازه مؤثر برای کاهش طول این جنگ آسیب ندیده است. مدیریت مؤثر بانک روسیه از بی ثباتی مالی جلوگیری کرده است و بنابراین از اقتصاد واقعی نیز محافظت کرده است. البته این موفقیت در مهار اقتصادی در روسیه در آینده مورد تردید است.

همانگونه که اشاره شد تأثیرات تحریم‌ها بر دیپلماسی اقتصادی روسیه چند لایه و پیچیده بوده است. یکی از حوزه‌های اساسی تأثیرگذاری تحریم‌ها تغییر در اولویت بندی کشورهای هدف در دیپلماسی اقتصادی و تجاری روسیه است. تا پیش از تحریم‌ها اتحادیه اروپا مهمترین شریک تجاری روسیه محسوب می‌شد، عمده صادرات انرژی روسیه به سمت اروپا می‌رفت و روسیه تلاش می‌کرد تا نیازهای خود را از بازار جهانی تامین نماید و صادرات خود را نیز بر مبنای منطق بازار جهانی صورت دهد. اما با در گرفتن جنگ اوکراین و تحریم‌های شدید علیه این کشور عنصر ژئوپلیتیک شکل سابق روابط تجاری و اقتصادی روسیه را دگرگون کرد و این کشور را وادار کرد تا اولویت‌های جدیدی در روابط با کشورهای دیگر در نظر بگیرد. از همین رو به تدریج و به موازات گسسته شدن پیوندهای اقتصادی با اتحادیه اروپا و مجموعه غرب روسیه تلاش کرده تا پیوندها را با جهان غیر غربی با محوریت آسیا گسترش دهد. در ادامه روند تحول در روابط اقتصادی روسیه با بازیگران غیر غربی را مورد بحث قرار خواهیم داد. روشن است که چین در این میان مهمترین شریک اقتصادی

نمودار ۱۳- روند تحول در تجارت چین و روسیه ۲۰۲۳-۲۰۱۳

China's trade with Russia (in \$ billion)



حمل و نقل

روسیه در ذیل درآمدزایی از رابطه تجاری با چین، راهبرد ادغام جاده ابریشم جدید چین با اتحادیه اقتصادی اوراسیای روسیه را نیز دنبال می‌کند. چین در سال ۲۰۱۸ یک قرارداد آزاد تجاری با اتحادیه اقتصادی اوراسیا امضا کرد. روس‌ها پروژه‌های متعددی با هدف ایجاد پیوند میان چین - اتحادیه اوراسیا ارائه کرده‌اند. روسیه به ارتقای جایگاه ویژه در طرح یک کمربند-جاده علاقمند است و مسیرهای مختلفی به چینی‌ها پیشنهاد داده است. یکی از مسیرها همکاری در آسیای مرکزی است. راه دیگر، بهره گرفتن از ظرفیت‌های دریای شمال است. چین با سرمایه‌گذاری در مسیر دریایی شمال موافقت کرده است و احتمالاً به بزرگترین سرمایه‌گذار این پروژه تبدیل می‌شود. مسیر دریایی شمال یکی از راه‌های دریایی کشتی‌رانی و حمل و نقل است که در سواحل قطبی روسیه در حال احداث است. این مسیر به راه ابریشم قطبی موسوم شده است. در همین راستا چین در توسعه ۱۳ بندر با روسیه مشاکت خواهد کرد. برای این پروژه هزینه‌ای معادل ۱,۸ تریلیون روبل یا حدود ۲۸ میلیارد دلار در نظر گرفته است. مسیر دریایی شمال نه تنها به عنوان یک زنجیره تامین گاز از میداین قطبی یامال روسیه، بلکه به عنوان یک زیرساخت برای دسترسی به معادن و اراضی کشاورزی تلقی می‌شود. چین همچنین حدود ۱۴,۷ میلیارد دلار در پروژه‌های کشاورزی شرق دور روسیه هزینه کرده است.^۲

سرمایه‌گذاری در روسیه

روس‌ها بطور پیوسته طرح‌هایی برای سرمایه‌گذاری‌ها و همکاری‌های جدید به چینی‌ها ارائه می‌کنند. طرح

1- <https://www.thehindu.com/news/international/power-asymmetry-between-china-and-russia/article68653066.ece>

2- <https://www.china-briefing.com/news/chinas-relations-with-russia-in-a-new-age/>

سرمایه‌گذاری چین برای کشت فراسرزمینی در شرق دور روسیه یکی از نمونه‌های اخیر است. این منطقه علاوه بر پتانسیل عظیم کشاورزی، ذخایر قابل توجهی از انواع عظیمی از مواد از نفت و گاز و مواد معدنی، چوب و آب شیرین دارد و به عنوان مسیری برای دسترسی به سمت اروپایی روسیه است. توسعه راه‌آهن ترانس سبیری یک طرح دیگر برای سرمایه‌گذاری چینی‌ها در روسیه است. این خط آهن طولانی‌ترین شبکه راه‌آهن جهان و مهم‌ترین خط راه‌آهن روسیه است که مسکو و بخش اروپایی روسیه را به استان‌های خاور دور روسیه، مغولستان، چین و دریای ژاپن پیوند می‌دهد.^۱

روسیه درهای سرمایه‌گذاری چینی‌ها در صنایع روسی را هم باز کرده‌اند. با سرمایه‌چینی‌ها کارخانه‌هایی در سبیری شمالی در حال ساخت است. سرمایه‌گذاری در «سیبور» به عنوان بزرگترین شرکت پتروشیمی روسیه از آن جمله است.^۲

برخی از سرمایه‌گذاری‌های چین در روسیه در دو دهه اخیر را می‌توان چنین برشمرد:^۳

- اولین بار در سال ۲۰۰۵، چین و روسیه درباره سرمایه‌گذاری مشترک بر پروژه گازی ساخالین ۳ توافق کردند.
 - شرکت پالایش سینوپک^۴ در سال ۲۰۰۷، مالکیت ۲۵٫۱ درصد پروژه را در اختیار گرفت و بقیه در اختیار روس‌نفت قرار گرفت.
 - از سال ۲۰۰۹، سینوپک مالک ۴۹ درصد از میدان نفتی اودمورنفت^۵ روسیه است.
 - در سال ۲۰۱۴، پتروچاینا^۶، ۲۰ درصد از سهام پروژه ۲۷ میلیارد دلاری ال‌ان‌جی یامال را به دست آورد.
 - صندوق دولتی جاده ابریشم چین و سینوپک هر کدام ۱۰ درصد از سهام شرکت پتروشیمی روسی سیبور را از سال ۲۰۱۵ در اختیار دارند.
 - در سال ۲۰۱۷، گروه شرکت گاز پکن^۷، ۲۰ درصد از سهام شرکت تابعه روس‌نت در شرق سبیری را ب ارزش ۱٫۱ میلیارد دلار خریداری کرد.
- از سال ۲۰۲۲، سرمایه‌گذاری‌های چین در روسیه به طور قابل توجهی افزایش یافته است که عمدتاً بر بخش‌های انرژی، زیرساخت و فناوری متمرکز بوده است. در ادامه به مهم‌ترین زمینه‌های سرمایه‌گذاری اشاره می‌کنیم:

۱. بخش انرژی: سرمایه‌گذاری‌های چین عمدتاً بر روی پروژه‌هایی مانند خط لوله قدرت سبیری

1- <https://www.china-briefing.com/news/chinas-relations-with-russia-in-a-new-age/>

2- <https://www.china-briefing.com/news/chinas-relations-with-russia-in-a-new-age/>

3- <https://www.reuters.com/world/chinas-energy-investments-russia-2023-03-20/>

4- Sinopec

5- Udmurneft

6- PetroChina

7- Beijing Gas Group Co

متمرکز است که گاز طبیعی از روسیه به چین صادر می‌کند. پس از آغاز درگیری‌های اوکراین، چین با گسترش این خط لوله موافقت کرد و دو شاخه جدید به آن اضافه شد (قدرت سیبری ۲ و ۳) که انتظار می‌رود تا سال‌های ۲۰۲۵ و ۲۰۲۹ تکمیل شوند. همانگونه که اشاره شد صادرات نفت و گاز روسیه به چین به میزان قابل توجهی افزایش یافته و چین با خرید نفت و گاز تخفیفی از روسیه، میلیاردها دلار صرفه‌جویی کرده است. از سال ۲۰۲۲، روسیه به بزرگترین تأمین‌کننده انرژی چین تبدیل شد.

۲. پروژه‌های زیرساختی: در منطقه خاور دور روسیه، سرمایه‌گذاری‌های چین در توسعه زیرساخت‌ها پیشگام است. تا سال ۲۰۲۳، چین بیش از ۹۰٪ از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در این منطقه را تأمین کرده است که شامل ۲۶ پروژه زیرساختی به ارزش ۱۶ میلیارد دلار می‌شود.

۳. بخش خودرو و فناوری: شرکت‌های خودروسازی چینی مانند چری، جیلی و گریت‌وال با خروج شرکت‌های غربی از روسیه، اکنون حدود ۴۰٪ از بازار خودروی روسیه را در اختیار دارند. همچنین، صادرات لوازم خانگی و گوشی‌های هوشمند چینی به میزان قابل توجهی افزایش یافته است، به طوری که برندهایی مانند شیائومی و ریلمی در حدود ۷۰٪ از بازار گوشی‌های هوشمند روسیه را در سال ۲۰۲۲ به خود اختصاص داده‌اند.

اگرچه تعاملات اقتصادی چین و روسیه در حال تعمیق است، اما برخی از غول‌های فناوری چینی مانند هواوی به دلیل ترس از تحریم‌های غرب، فعالیت‌های خود را در روسیه کاهش داده‌اند، که این امر نشان‌دهنده رویکرد محتاطانه در برخی از بخش‌ها است.^۱

به طور کلی، این سرمایه‌گذاری‌ها روابط اقتصادی دو کشور را تقویت کرده، اما خطر وابستگی بیش از حد روسیه به چین در صنایع استراتژیک، به ویژه در بخش انرژی، افزایش یافته است.

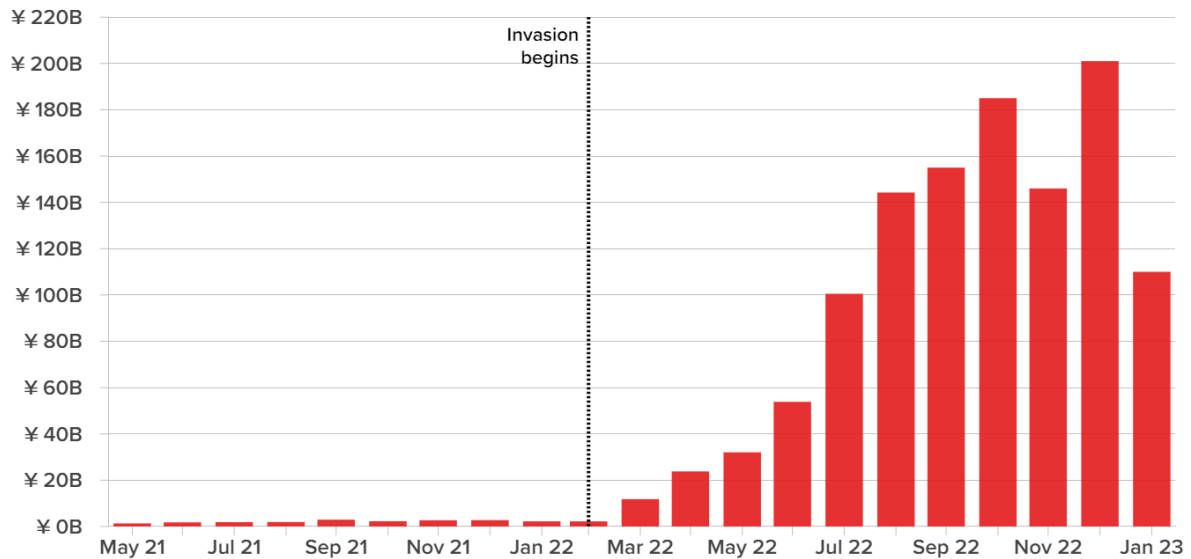
دلارزدایی از روابط

تفاهم دو کشور برای توافق در مورد طرحی برای حذف دلار برای مصون ماندن از نوسانات ارزی بخش دیگری از دستاوردهای دیپلماسی اقتصادی روسیه در رابطه با چین در سال‌های اخیر بوده است. از سال ۲۰۱۴ روسیه که تحت تحریم‌های شدید غرب قرار گرفت، مجبور شد جایگزینی برای معاملات دلاری پیدا کند. ارز جدید باید دو ویژگی می‌داشت: اول اینکه ثبات نسبی داشته باشد و توسط یک کشور غیر تحریم‌کننده منتشر می‌شود. از میان معهود گزینه‌های واجد شرایط، یوان چین تنها گزینه‌ای بود که فعالانه به دنبال نقشی بین‌المللی بود و توانست آن را به عهده بگیرد. اولین بار در سال ۲۰۱۴، روسیه یک قرارداد سوآپ ارزی سه ساله به ارزش ۱۵۰ میلیارد یوان با چین منعقد کرد و پس از آن بطور مرتب از سوی بانک‌های مرکزی روسیه و چین تمدید شد و اکنون یکی از ابعاد روابط اقتصادی روسیه و چین

1- <https://www.eurasiareview.com/27072023-china-steadily-expanding-investments-in-russia-since-the-ukraine-conflict-analysis/>

سواپ یوان است.^۱

نمودار ۱۴: افزایش حجم یوان در مبادلات روسیه و چین (میلیارد یوان)



منبع: Atlantic Council

از فوریه ۲۰۲۲، مسکو استفاده خود از یوان را به دو روش افزایش داده است: افزایش سهم یوان در ذخایر روسیه و روی آوردن به تجارت مستقیم روبل-یوان به جای استفاده از دلار به عنوان واسطه. در پایان سال ۲۰۲۲، وزارت دارایی روسیه سهم مجاز ذخایر یوان در صندوق ثروت ملی را به ۶۰ درصد افزایش داد. در همین حال اعلام کرد، تجارت روبل و یوان از فوریه تا اکتبر ۲۰۲۲ هشتاد برابر شده است. روسیه همچنین دومین تولید کننده بزرگ طلا در جهان است و طبق گزارش ها، چین خریدار طلای روسیه است. روسیه طلا را با تخفیف ۳۰ درصدی به چین می فروشد. بر اساس آمار ارائه شده در سال ۲۰۲۲ انتقال طلا از روسیه به چین ۶۷ درصد افزایش یافت. به نظر می رسد این شرایط منجر به تقویت قدرت یوان در برابر روبل شده است.^۲

۲-۷-۲ هند

هند در جنوب آسیا را نیز می توان در فهرست شرکای ویژه روسیه قرار داد. هند قدرت مهم اقتصادی جهان محسوب می شود و جایگاه رو به رشد سیاسی-اقتصادی و نظامی در جهان دارد. این در حالی است که به نظر می رسد در بحبوحه تنش های سیاسی و نظامی روسیه و غرب، روابط دهلی نو و مسکو همچنان در مسیر رشد و توسعه قرار دارد. روابط اقتصادی روسیه و هند با وجود قراردادهای انرژی و تسلیحاتی دو بعد

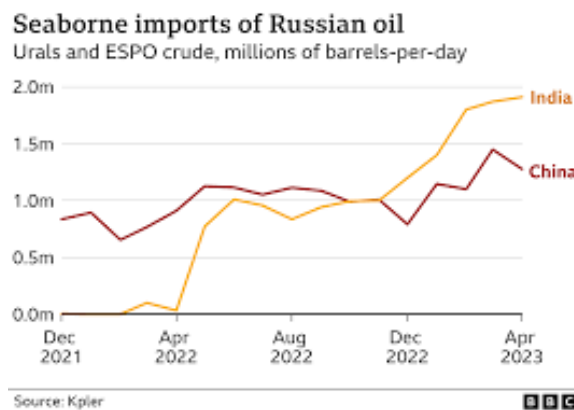
1-<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/russia-and-china-have-been-teaming-up-to-reduce-reliance-on-the-dollar-heres-how-its-going/>

2-<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/russia-and-china-have-been-teaming-up-to-reduce-reliance-on-the-dollar-heres-how-its-going/>

مهم و کلان دارد و به همین دلیل تراز تجاری میان دو کشور به نفع روسیه است. توافقات متعدد تسلیحاتی بین مسکو و دهلی‌نو وجود دارد. روسیه همچنان حدود ۶۰ درصد نیاز تسلیحاتی هند را تأمین می‌کند. مهمترین قرارداد تسلیحاتی دهلی‌نو و مسکو ۵ اکتبر ۲۰۱۸ در جریان دیدار ولادیمیر پوتین رئیس‌جمهور روسیه با نارندرا مودی نخست‌وزیر هند در دهلی‌نو امضا شد که مربوط به قرارداد فروش سامانه اس-۴۰۰ به ارزش ۵/۲ میلیارد دلار بود. این سامانه‌ها سال ۲۰۲۱ تحویل شدند. روسیه و هند همچنین توافقنامه‌ای را برای راه‌اندازی ۱۲ نیروگاه هسته‌ای در هند در دو دهه آینده به امضا رسانده‌اند.

هند یکی از بزرگترین مصرف‌کنندگان انرژی جهان است که این نیاز از منابع متنوع در خاورمیانه، آفریقا، آمریکا، آسیای مرکزی و قفقاز تأمین می‌کند و روسیه یکی از تأمین‌کنندگان انرژی هند است. بر اساس برخی آمارها واردات انرژی هند در سال ۲۰۲۲، به دلیل تخفیف ویژه روسیه به این کشور، ۴ تا ۱۰ برابر شد.^۱ علاوه بر این روسیه بزرگترین مقصد سرمایه‌گذاری شرکت‌های نفت و گاز هندی است. نمودار ذیل روند رشد واردات نفت هند از روسیه پس از آغاز جنگ اوکراین را نشان می‌دهد.

نمودار ۱۵: واردات نفت هند از روسیه



منبع: BBC

حجم روابط تجاری هند و روسیه از آوریل ۲۰۲۰ تا مارس ۲۰۲۱ حدود ۸ میلیارد دلار بود اما در سال ۲۰۲۲ حجم روابط دو کشور به بیش از ۱۳ میلیارد دلار رسید.^۲ بدین ترتیب سهم روسیه در کل تجارت هند، از ۱,۲۷ درصد در سال ۲۰۲۱ به ۳,۵۴ درصد افزایش یافته است.^۳ دو کشور برای توسعه روابط، افزایش روابط تجاری تا ۳۰ میلیارد دلار و افزایش سرمایه‌گذاری دوجانبه تا ۵۰ میلیارد دلار تا ۲۰۲۵ را هدف گذاری کرده‌اند.^۴

1-<https://www.businesstoday.in/latest/economy/story/oil-sales-to-india-jumped-22-times-in-2022-russia-deputy-pm-alexander-novak-375111-2023-03-28>

2-<https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-06-16/india-proposes-settling-russia-trade-in-rupees-as-purchases-rise?leadSource=uverify%20wall>

3- <https://www.drishtiiias.com/daily-updates/daily-news-analysis/india-russia-trade>

4-<https://www.indianembassy-moscow.gov.in/overview.php#:~:text=Indian%20exports%20amounted%20USD%202.6,amounting%20to%20USD%205.83%20billion.>

یکی از دلایل تسهیل روابط تجاری روسیه و هند نیز استفاده از روبل و روپیه در این رابطه است.^۱ روسیه به دنبال تاسیس یک موسسه مالی مستقر در هند با مالکیت روسی است تا شرکت‌های هندی بتوانند از سیستم پرداخت بانک مرکزی روسیه به عنوان جایگزینی برای سوئیفت استفاده کنند. افزایش امکان معامله با روپیه به هند نیز کمک خواهد کرد تا حجم صادرات خود به روسیه از جمله مواد شیمیایی، ماشین‌آلات، وسایل نقلیه و محصولات غذایی را افزایش دهد.^۲

دیپلماسی اقتصادی روسیه در رابطه با هند، دارای اولویت‌های ژئوپلیتیکی نیز است. روسیه از سال ۲۰۰۲ به تقویت کریدور شمال-جنوب از مسیر ایران به هند علاقمند است. این کریدور در حال حاضر بطور محدود استفاده می‌شود اما نیازمند سرمایه‌گذاری زیرساختی بیشتری است.

کریدور حمل‌ونقل بین‌المللی شمال-جنوب (INSTC) پس از جنگ اوکراین و در جریان تحریم‌های غرب علیه مسکو از اهمیت بیشتری برای روسیه برخوردار شده است. در حال حاضر حجم بیشتری از تجارت میان هند و روسیه از طریق ایران انجام می‌شود. آندیشکده‌های غربی پیش‌بینی می‌کنند روند موجود می‌تواند به افزایش جایگاه این کریدور در مبادلات تجاری کشورهای واقع در مسیر بیانجامد.^۴

۳-۷- ترکیه

روابط اقتصادی و تجاری نیروی محرکه مهمی در روابط ترکیه و روسیه است. روسیه یکی از مهمترین شرکای تجاری ترکیه است. انرژی و تجارت مهمترین بخش‌های روابط اقتصادی روسیه و ترکیه هستند.

در مجموع ۱۹۷۲ پروژه با ارزش کل بیش از ۷۵,۷ میلیارد دلار تاکنون توسط پیمانکاران ترکیه در روسیه انجام شده است و سرمایه‌گذاری متقابل هر کدام به ۱۰ میلیارد دلار رسیده است. تعداد شرکت‌های دارای سرمایه روسی مستقر در ترکیه در هشت ماهه اول سال ۲۰۲۲ چهار برابر شد و صادرات به روسیه ۴۳ درصد و واردات از این کشور حدود ۱۲۵ درصد افزایش یافت.^۵ گردش تجاری بین روسیه و ترکیه از ژانویه تا سپتامبر ۲۰۲۲ دو برابر شده و به ۴۷ میلیارد دلار رسید.^۶ بر این اساس برآورد می‌شود در پی امتناع آنکارا از پیوستن به تحریم‌های غرب علیه روسیه، ترکیه به یکی از منابع اصلی واردات این کشور تبدیل شد. در واقع علاوه بر سود روسیه از این سیاست، ترکیه از فعالیت به عنوان «سکوی تجاری» بین روسیه تحریم شده و غرب سود برده است.^۷

بیشتر سرمایه‌گذاری‌ها در بخش‌های توسعه صنایع غذایی، صنایع تجاری، مصالح ساختمانی، مواد شیمیایی

1- <https://asia.nikkei.com/Economy/Trade/India-s-Russian-imports-soar-400-as-U.S.-offers-little-resistance>

2- <https://www.tribuneindia.com/news/editorials/india-russia-trade-478539>

3- <https://www.ima.ir/news/84857101/>

4- <https://thecradle.co/article-view/13240/india-russia-iran-eurasias-new-transportation-powerhouses>

5- https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2022-003495_EN.html

6- <https://interfax.com/newsroom/top-stories/84151/>

7- <https://balkaninsight.com/2023/01/31/turkeys-foreign-trade-deficit-spikes-imports-from-russia-double/>

خانگی و همچنین بخش خدمات، تجارت، گردشگری و بخش بانکداری تمرکز دارد. در حال حاضر بزرگترین پروژه‌های سرمایه‌گذاری از طرف روسیه در حوزه‌های مختلف در ترکیه انجام می‌شود. «سیبور» بزرگترین شرکت پتروشیمی روسیه نیز همکاری خود با شرکت‌های ترکیه‌ای را در راستای افزایش صادرات محصولات پتروشیمی روسیه به شدت افزایش داده است.^۱

انرژی یکی از مهمترین عناصر روابط ترکیه و روسیه است. در بخش انرژی روابط دو کشور در دو بعد روابط دوجانبه، چندجانبه و ژئوپلیتیکی برای هر دو کشور اهمیت دارد. همکاری روسیه با ترکیه در پروژه‌های ترک‌استریم و نیروگاه هسته‌ای آکویو، در زمینه انرژی همکاری استراتژیک محسوب می‌شود. خط لوله گاز طبیعی ترک‌استریم در ۸ ژانویه ۲۰۲۰ افتتاح شد.^۲ ترک‌استریم یک خط لوله گاز از آنپا در منطقه کراسنودار روسیه در امتداد انتهای سیاه است. این خط لوله قادر به تامین انرژی جنوب و شرق اروپا است.^۳ طرح حمایت از ترکیه برای تبدیل شدن این کشور به هاب انرژی از سوی ولادیمیر پوتین را می‌توان در راستای تقویت این خط لوله و نقش ترکیه در موضوع انتقال انرژی روسیه به اروپا تحلیل نمود.

شکل ۲: خط لوله ترک‌استریم و سوت‌استریم



منبع: Science Direct

همکاری در زمینه گردشگری بین ترکیه و روسیه جنبه مهم دیگری از روابط دوجانبه را تشکیل می‌دهد. با بیش از ۷ میلیون گردشگر روسی در سال ۲۰۱۹، رکورد جدیدی در روابط گردشگری دو کشور شکسته شد. شمار گردشگران روسی در میان گردشگرانی که در سال‌های اخیر از ترکیه بازدید می‌کنند، رتبه اول را به خود اختصاص می‌دهد.^۴

1- <https://www.trt.net.tr/persian/qtsd/2021/10/13/bzrgtryn-shrkht-ptrwshmy-rwsyh-srmyhgdhryhy-khwd-dr-trkhyh-r-fzysh-mydhhd-1719185>

2- <https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-russian-federation.en.mfa>

3- <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352146522004756>

4- <https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-russian-federation.en.mfa>

۴-۷-امارات متحده

دیپلماسی اقتصادی روسیه در منطقه خلیج فارس نیز با هدف دستیابی به درآمدهای مالی بیش‌تر بر روی کشورهای حاشیه جنوبی هدفگذاری شده است. انرژی هسته‌ای، تسلیحات، نفت و گاز نقش مهمی در این دیپلماسی ایفا می‌کنند. در این راستا رابطه اقتصادی روسیه و امارات متحده نیز از سال ۲۰۲۲ رشد چشمگیری یافته است. به دیگر سخن محدودیت‌های تحریمی روسیه را بیش از پیش متوجه امارات عربی متحده به عنوان یک هاب جهانی لجستیک کرده است. بر اساس برخی آمارهای ارائه شده از سوی روس‌ها، در سال ۲۰۲۲ گردش مالی روسیه با امارات متحده عربی با ۶۸ درصد افزایش به ۹ میلیارد دلار رسید. صادرات روسیه به امارات عربی به ۸,۵ میلیارد دلار (با رشد ۷۱ درصدی) رسیده و واردات از امارات متحده عربی بالغ بر ۵۰۰ میلیون دلار آمریکا (رشد ۶ درصدی) بوده است. بخش عمده تجارت امارات و روسیه غیرنفتی است و ۷,۳ میلیارد دلار از مجموع ۹ میلیارد دلار آمریکا است. صادرات الماس را می‌توان یکی از عوامل افزایش رقم صادرات روسیه به امارات متحده ارزیابی کرد. این کشور بزرگترین شریک تجاری روسیه در خلیج فارس است و ۵۵ درصد از کل تجارت روسیه و خلیج فارس را به خود اختصاص داده است. امارات متحده همچنین ۹۰ درصد از کل سرمایه‌گذاری روسیه در کشورهای عربی را به خود اختصاص داده است. امارات میزبان بیش از ۴۰۰۰ شرکت روسی است، در حالی که ابوظبی مالک ۶۰ پروژه در روسیه است. روسیه در رابطه با امارات متحده نیز به دنبال پیوند بیشتر این کشور با اتحادیه اوراسیا است.^۱ در شرایط کنونی اهمیت امارات در دیپلماسی اقتصادی روسیه بیش از هر موضوعی به دور زدن تحریم‌ها و انتقال دارایی‌های شرکت‌های روسی برای جلوگیری از ضبط آنها توسط کشورهای غربی باز می‌گردد. به نظر می‌رسد امارات نیز به صورتی محتاطانه در پی جلب سرمایه‌های روسیه و در عین حال رعایت حداقلی تحریم‌های مالی است.

بخش هشتم: جایگاه ایران در دیپلماسی اقتصادی روسیه

از سال ۲۰۱۵، پس از انعقاد توافق هسته‌ای ایران، یک اراده سیاسی برای تحکیم و توسعه روابط اقتصادی ایران و روسیه به وجود آمد که منجر به رفت و آمدهای اقتصادی میان دو کشور شده و برخی بسترهای حقوقی برای افزایش مبادلات اقتصادی و تجاری فراهم شد. با این حال، در مقایسه با بررسی صورت گرفته در این گزارش نیز می‌توان اذعان داشت حجم روابط تجاری ایران و روسیه همچنان نسبت به سایر شرکای اقتصادی مسکو، رقم قابل توجهی نیست. بر اساس داده‌های سفیر روسیه در ایران، در پایان سال ۲۰۲۲ ارزش تجارت روسیه و ایران به حدود ۴,۸ میلیارد دلار افزایش یافت.^۲ این در حالی است که در

1- <https://www.middleeastbriefing.com/news/uae-russia-bilateral-trade-up-68-in-2022/>

2- <https://www.irna.ir/news/85087801/>

دهه گذشته توافقات و تفاهم‌های اقتصادی مهمی میان ایران و روسیه منعقد شده است. جدول زیر شامل بخش مهمی از توافقات و تفاهم‌های دوجانبه میان دو کشور است.

مهمترین توافقات و تفاهم‌ها و تفاهمات انجام شده میان ایران و روسیه ۱۴۰۳ - ۱۳۹۲	
توافقات و تفاهم‌نامه‌ها	چارچوب و موارد توافق شده
توافق لغو ویزای سفر گروهی گردشگری (دی ۱۴۰۱)	- اجرای توافق شامل لغو ویزا برای سفر گروهی شهروندان (از ۵ تا ۵۰ نفر) برای مدت ۱۵ روز اقامت از ژانویه ۲۰۲۳
قرارداد اتصال پیام‌رسان‌های مالی رسمی دو کشور ایران و روسیه (سپام و SPFS) (بهمن ۱۴۰۱)	- اتصال بانک‌های ایرانی و روسی بدون نیاز به سوئیفت، با هم ۱۰۶ شعبه بانکی در ۱۳ کشور منطقه اوراسیا مبادلات مالی
شانزدهمین کمیسیون مشترک اقتصادی ایران و روسیه (۱۱ آبان ۱۴۰۱)	- نمایندگان دو کشور چهار سند همکاری امضا کردند و تعیین تکلیف اسناد در دست مذاکره در دستور کار قرار گرفت. روسیه برای تأمین مالی ۱۰ میلیارد دلاری پروژه‌های اقتصادی ایران اعلام آمادگی کرد.
یادداشت تفاهم سه جانبه در زمینه تسهیل ترانزیت میان روسای گمرکات ایران، روسیه و آذربایجان (شهریور ۱۴۰۱)	- این تفاهم نامه با هدف تسهیل و تسریع ترانزیت کالا با انطباق کامل با مقررات ملی رایج در قلمرو طرف های متعاقد؛ ساده سازی، هماهنگی و استانداردسازی تشریفات ترانزیت کالا مطابق با موافقت نامه ها و کنوانسیون های بین المللی که طرف های متعاقد عضو آن هستند به امضای طرفین رسیده است.
یادداشت تفاهم توسعه مناسبات حمل و نقل جاده‌ای (تیر ۱۴۰۱)	- ایران و فدراسیون روسیه در جریان اجلاس سه روزه کمیسیون مشترک حمل و نقل بین المللی جاده‌ای در شهر مسکو، یادداشت تفاهم توسعه مناسبات حمل و نقل جاده‌ای امضا کردند.
تفاهم‌نامه ۴۰ میلیارد دلاری شرکت ملی نفت ایران و گازپروم روسیه (تیر ۱۴۰۰)	- توسعه میدان‌های گازی کیش و پارس شمالی، فشارافزایی میدان پارس جنوبی، توسعه ۶ میدان نفتی، سوآپ گاز و فرآورده، تکمیل طرح‌های ال‌ان‌جی، احداث خطوط لوله صادرات گاز و دیگر همکاری‌های علمی و فناورانه از جمله مهم‌ترین محورهای این تفاهم‌نامه بوده است.
ایران ۵۳ درصد از سهام بندر سالیانکا در اختیار ایران قرار گرفت. (۱۴۰۰)	- ایران ۵۳ درصد از سهام بندر سالیانکا در شمال دریای خزر و انتهای رودخانه ولگا را خریداری نمود.
پانزدهمین اجلاس کمیسیون مشترک همکاری اقتصادی و تجاری (۲۸ خرداد ۱۳۹۸)	- ۱۲ سند تفاهم‌نامه همکاری اقتصادی و تجاری میان ایران و روسیه امضا شد.
قانون موافقتنامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت فدراسیون روسیه در زمینه همکاری و کمک متقابل اداری در امور گمرکی (این قانون دوم آذرماه یکم هزار و سیصد و نود و پنج در مجلس شورای اسلامی تصویب و در تاریخ ۱/۰۱/۵۹۳۱ به تأیید شورای نگهبان رسیده است.)	- بر اساس این موافقتنامه دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت فدراسیون روسیه با توجه به اینکه نقض قوانین گمرکی، برای منافع اقتصادی، تجاری، مالی و اجتماعی دو دولت زیان‌آور است موافقت نمودند که بر اساس ماده ۲ توافق مزبور از طریق نهادهای گمرکی خود و مطابق با مقررات تنظیم شده در این موافقتنامه به اتخاذ تدابیری به منظور آسان کردن و سرعت بخشیدن به حمل و نقل کالا و مسافر بپردازند و در جلوگیری از نقض قوانین گمرکی و مجازات نقض کننده به یکدیگر کمک کنند. - در مواد ۳ تا ۲۰ تفاهم‌نامه مورد بحث، مساله نحوه همکاری و کمک متقابل، آسان سازی تشریفات گمرکی، نظارت بر اشخاص، کالا و وسائل حمل و نقل، مبارزه علیه گردش غیرقانونی کالاهای دارای اهمیت خاص، ارائه اطلاعات و اطلاعات در مورد جایجایی کالا مورد توافق قرار گرفته است.

مهمترین توافقاتنامه‌ها و تفاهمات انجام شده میان ایران و روسیه ۱۴۰۳ - ۱۳۹۲	
توافقاتها و تفاهماتنامه‌ها	چارچوب و موارد توافق شده
<p>سیزدهمین اجلاس کمیسیون مشترک همکاری های اقتصادی ایران و روسیه (۲۳ آذر ۱۳۹۵ در تهران)</p>	<p>- در جریان این نشست ۹ تفاهم‌نامه اقتصادی بین ایران و روسیه امضا شد، از جمله شامل: دو یادداشت تفاهم و همکاری میان مؤسسه بیمه صادراتی روسیه (اکسیار) و بخش خصوصی ایرانی - تفاهم‌نامه همکاری بین سازمان ملی استاندارد ایران و آژانس فدرال مقررات فنی و اندازه‌گیری روسیه - تفاهم‌نامه شرکت ملی گاز ایران و گازپروم روسیه در زمینه توسعه همکاری در زمینه صنعت گاز - سه تفاهم‌نامه همکاری بین وزارت صنعت ایران و روسیه به منظور توسعه نقشه راه صنعت دو کشور، تفاهم‌نامه همکاری مشترک میان شورای تجاری روسیه و ایران و اتاق‌های مشترک بازرگانی دو کشور و تفاهم‌نامه به منظور تأمین منابع مالی پروژه‌های نیروگاه‌های حرارتی ایران با روس‌ها -</p> <p>- تفاهم‌نامه‌هایی به منظور تأمین منابع مالی پروژه برقی کردن خط راه‌آهن گرمسار به اینچه‌برون بین دو کشور و در آخر یادداشت تفاهم سیزدهمین کمیسیون مشترک اقتصادی دو کشور بود که بین محمود واعظی، وزیر وقت ارتباطات و فناوری اطلاعات ایران و الکساندر نوآک، وزیر انرژی روسیه امضا شد.</p>
<p>امضای دو ۲ سند همکاری های صلح آمیز هسته ای (۳۰ آبان ۱۳۹۵ با حضور بهروز کمالوندی سخنگو و معاون امور بین الملل، حقوقی و مجلس سازمان انرژی اتمی و هیات روسی در شهر مسکو)</p>	<p>- امضای قرارداد فاز اول همکاری در زمینه تولید ایزوتوپ پایدار در چارچوب برجام در سایت فوردو و نقشه راه اجرای یادداشت تفاهم منعقد در آبان ۱۳۹۳ برای همکاری در زمینه استفاده صلح آمیز از انرژی هسته ای با شرکت روس اتم در جهت تقویت و تحکیم ابعاد مختلف همکاری های اتمی روسیه و ایران از جمله مرتبط با اجرای برجام، روند ساخت دو نیروگاه جدید هسته ای در بوشهر و همکاری در سایت فوردو برای تولید ایزوتوپ پایدار</p>
<p>قرارداد در زمینه نانو تکنولوژی در حاشیه پنجمین نمایشگاه فناوری و نوآوری در تهران (۲۲-۲۵ ماه می سال ۲۰۱۶ برابر با ۲-۵ خرداد ماه سال ۱۳۹۵)</p>	<p>- در این نمایشگاه علاوه بر شرکت های خارجی دیگر ۹۱ شرکت ایرانی و ۲۳ شرکت روسی شرکت کردند</p> <p>- میان کمپانی «نانوسرتیفیکا» و مرکز پیشبرد تکنولوژی نانوی جمهوری اسلامی ایران قراردادی منعقد شد که اساس آن انجام آزمایش‌ها، تکمیل متد ارزیابی و تأمین امنیت در نانو تکنولوژی و همچنین طراحی متدهای اندازه‌گیری و آزمایش است</p>
<p>تفاهم‌نامه هفتمین نشست مشترک شیلاتی ایران و روسیه (روزهای هفتم تا ۱۰ اردیبهشت ماه ۹۵ در آستراخان)</p>	<p>- تفاهم درباره برنامه همکاری ها و صادرات آبزیان از ایران به روسیه (توان تولید بخش شیلات ایران برای صادرات به روسیه سالانه ۲۰ تا ۳۰ هزار تن ارزیابی می شود)</p> <p>- ابراز تمایل هیات روسی به سرمایه گذاری متقابل توسط بازرگانان دو کشور در زمینه شیلات</p> <p>- پیشنهادهای ایران در این اجلاس شامل موضوع های همکاری مشترک در زمینه توسعه تجارت آبزیان بین دو کشور، تبادل پروتکل بهداشتی برای توسعه تجارت آبزیان پرورشی، همکاری مشترک در اجرای پروژه های تحقیقاتی، ارزیابی ذخایر ماهی کیلکا، شانه دار دریای خزر، ماهیان ارزشمند خاویاری، گونه های مهاجر و آخرین وضعیت زیستی و غیر زیستی دریای خزر، مطالعه مشترک در زمینه پرورش ماهی در شمال و جنوب کشور ایران و مطالعه فرآوری آبزیان سطح زی کیلکا و ساردین و میان زی فانوس ماهیان بود</p>

مهمترین توافقات و تفاهات انجام شده میان ایران و روسیه ۱۴۰۳ - ۱۳۹۲	
توافق‌ها و تفاهات	چارچوب و موارد توافق شده
به منظور لغو موانع بانکی و با توجه به ملاحظات روسی، شرایط برای انعقاد قراردادهای بانکی دو جانبه و چند جانبه بین بانک‌های ایرانی و روسی فراهم شده و بانک‌های مطرح ایرانی با ۱۰ بانک روسی قرارداد امضا نمودند.	- «جایگزینی روبل و ریال در تبادلات تجاری ایران و روسیه»، «افتتاح حساب مشترک و پایپای بین ایران و روسیه»، «انجام مبادلات از طریق میربیزینس بانک»، «تعیین یک بانک روسی برای مبادلات ریالی در این کشور» و «تلاش برای برقراری تعرفه ترجیحی بین این کشور» مهم‌ترین اقدامات صورت گرفته تاکنون در جهت تسهیل در تجارت با روس‌ها بوده است.
قرارداد وام ۲.۲ میلیارد یورویی (در جریان سفر پوتین به تهران، آذر ۱۳۹۴ مصادف با نوامبر ۲۰۱۵)	- برای اجرایی دو پروژه است. - حدود یک میلیارد یورو برای احداث نیروگاه‌های حرارتی استان هرمزگان است و ۱.۲ میلیارد یورو از آن به پروژه برق رسانی به راه آهن گرمسار-اینچه-برون تعلق دارد. درباره نیروگاه-های حرارتی قرارداد امضا شده است اما درباره پروژه برق رسانی مذاکرات ادامه دارد.
یادداشت تفاهم دوازدهمین کمیسیون مشترک همکاری‌های اقتصادی فدراسیون روسیه و جمهوری اسلامی ایران (تاریخ ۱۰ الی ۱۲ نوامبر ۲۰۱۵ برابر با ۱۹ لغایت ۲۱ آبان ۱۳۹۴ در شهر مسکو)	- بررسی انعقاد موافقتنامه منطقه آزاد تجاری بین اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کشورهای عضو آن با ایران - همکاری در زمینه انرژی از جمله مشارکت شرکت‌های مختلف نفت و گاز روسیه در همه حوزه‌های استخراج و توسعه میادین نفت و گاز ایران - همکاری روسیه با ایران در زمینه هواپیماسازی غیر نظامی - توافق پیرامون ادامه همکاری‌ها و پیگیری توافقات پیشین در حوزه توسعه همکاری‌های تجاری، حمل و نقل، گمرک، اتاقهای بازرگانی و صنایع، ارتباطات، کشاورزی، دامپروری، امور بانکی، مالی و بیمه، همکاری‌های فرهنگی و مناسبات استانی
یادداشت تفاهم هفتمین اجلاس گروه کاری همکاری‌های حمل و نقل ایران و روسیه (تاریخ ۲۳ و ۲۴ مهرماه ۱۳۹۴ برابر با ۱۵ و ۱۶ اکتبر ۲۰۱۶ در مسکو)	- طرفین شرایط و چگونگی ادامه پروژه برقی کردن خطوط راه آهن ایران توسط طرف روسی را مورد بحث و بررسی قرار دادند - در مورد حمل و نقل دریایی طرفین رضایت خود را در مورد حل و فصل موفقیت آمیز مشکلات مربوط به درج مهر ورود و خروج در گذرنامه دریانوردان ایرانی در پستهای مرزی دولتی فدراسیون روسیه ابراز کردند - تبادل اطلاعات مربوط به مشکلات کشتی‌های ایرانی و روسی در بنادر طرف مقابل در دریای خزر و توافق برای برطرف کردن آنها - تمایل طرف ایرانی به تدوین پیش نویس موافقتنامه در مورد شرایط تردد کشتی‌های ایرانی از مسیرهای آبراه‌های داخلی روسیه و مشکلات مربوط به کشتی‌های روسی هنگام ورود به بندر جدید امیرآباد به دلیل نبود نقشه‌های ناوبری در مقیاس بزرگ، صدور روادید برای پرسنل کشتی‌های ایرانی که برای انجام تعمیرات وارد قلمرو فدراسیون روسیه می‌شوند و تردد کشتی‌های ایرانی در آبراه ولگا-خزر برای مطرح و بررسی شد. - در بخش حمل و نقل جاده‌ای نیز طرفین موضوعات مربوط به صدور روادید روسی و ایرانی برای رانندگان حمل و نقل بین‌المللی در قلمرو دو کشور را بررسی و اعلام کردند که در خصوص ایجاد شرایط مناسب برای تردد وسایل نقلیه جاده‌ای ایران و روسیه در مسیرهای کریدور حمل و نقل بین‌المللی شمال - جنوب و کریدور حمل و نقل بین‌المللی شماره ۲ (برلین - ورشو - مینسک، مسکو - نیژنی نووگوراد) مساعدت خواهند کرد.

مهمترین توافقاتنامه‌ها و تفاهمات انجام شده میان ایران و روسیه ۱۴۰۳ - ۱۳۹۲	
توافقاتها و تفاهمنامه‌ها	چارچوب و موارد توافق شده
تفاهم هسته ای ایران و روسیه (روز بیستم آبان ۱۳۹۳ در جریان سفر علی اکبر صالحی به مسکو)	- امضای قرارداد ساخت ۲ نیروگاه جدید نیروگاه هسته‌ای در بوشهر بین مقامات ذی ربط (بر اساس این سند، دو نیروگاه در یک دوره زمانی ۱۰ ساله آماده تحویل به طرف ایرانی می‌گردد).
یادداشت تفاهم یازدهمین اجلاس کمیسیون دائمی همکاری های تجاری و اقتصادی فدراسیون روسیه و جمهوری اسلامی ایران (۱۷ الی ۱۸ شهریور ۱۳۹۳ برابر با ۸-۹ سپتامبر ۲۰۱۴ در تهران)	- امضای تفاهمنامه‌ای میان شرکت پتروشیمی بین‌الملل از ایران و شرکت روس نفت گاز استرول در زمینه احداث شرکت کود شیمیایی هرمز - امضای پیش توافقاتنامه پهنه اکتشاف سیرجان و جیرفت به مساحت سه هزار مترمربع میان شرکت ایمیدرو و شرکت روسی راش بودماش - امضای نخستین یادداشت تفاهم کارگروه همکاری های صنعتی، معدنی و تجاری ایران و روسیه با حضور قائم مقام وزارت صنعت، معدن و تجارت ایران و معاون وزارت صنعت روسیه - تشکیل کمیته های متعدد در حوزه انرژی، حمل و نقل، صنعت، معدن، تجارت، فناوری، کشاورزی، آموزشی، فرهنگی، گردشگری، پزشکی، محیط زیست، ورزش، امور گمرکی، بانکی، مالی و سرمایه گذاری، اتاقهای بازرگانی دو کشور و همکاری های استانی - تاکید بر ضرورت تسهیل در صدور روادید جهت اتباع دو کشور - بررسی موضوع ایجاد سازمان همکاری های دریای خزر - در کمیته انرژی و در بخش نفت، گاز و پتروشیمی دو کشور علاقمندی خود را به همکاری سازنده با یکدیگر در مجامع بین المللی نفت و گاز اعلام داشتند. - موافقت در زمینه همکاری برای حفظ سلامت محیط زیست در دریای خزر - اعلام آمادگی ایران برای صادرات محصولات کشاورزی، آبریان و محصولات دامی، کالاهای مصرفی، خدمات فنی و مهندسی به روسیه - قرار شد مساله تبادلات بانکی ایران و روسیه با استفاده از پول ملی دو کشور دنبال شود

مهمترین توافقات و تفاهت‌نامه‌ها و تفاهات انجام شده میان ایران و روسیه ۱۴۰۳ - ۱۳۹۲	
توافقات و تفاهت‌نامه‌ها	چارچوب و موارد توافق شده
<p>یادداشت تفاهت ششمین اجلاس گروه کاری همکاری‌های حمل و نقل ایران و روسیه (تاریخ ۲۶ اوت ۲۰۱۴ برابر با ۴ شهریور ۱۳۹۳ در تهران)</p>	- تاکید بر تداوم همکاری‌های مشترک در زمینه پروژه های برقی کردن محورهای ریلی ایران که در اسناد قبلی راه آهن جمهوری اسلامی ایران و راه آهن روسیه مشخص شده،
	- تسریع در آماده‌سازی پیش نویس اسناد قرارداد برقی کردن راه آهن گرمسار- اینچه برون در چارچوب زمانی تعیین شده در تفاهت نامه
	- تسریع اجرای پروژه احداث خط ریلی رشت- آستارا (ایران)- آستارا (آذربایجان) در چارچوب کریدور شمال- جنوب
	- تبادل اطلاعات مربوط به مشکلات کشتی های ایرانی و روسی در بنادر طرف مقابل در دریای خزر و توافق برای برطرف کردن آنها
	- تفاهت برای تدوین پیش‌نویس یادداشت تفاهت مربوط به کنترل و بازرسی فنی و ایمنی کشتی‌ها (MOU on PSC) از جمله امکان ایجاد گروه کاری کارشناسی برای تدوین پیش‌نویس یادداشت تفاهت، سازماندهی تبادل متقابل اطلاعات درخصوص نتایج کنترل و بازرسی بنادر، سازماندهی تبادل تجربیات عملی کاری افسران در اجرای کنترل و بازرسی کشتی‌ها
	- تفاهت برای حل مشکلات مربوط به صدور ویزا برای رانندگان روسی و ایرانی که حمل و نقل جاده ای بین المللی را در قلمرو جمهوری اسلامی ایران و فدراسیون روسیه و تاکید شد که انجمن شرکت های حمل و نقل بین المللی ایران (ایتسا) و آسماپ سرویس مرحله اجرایی شدن قرارداد امضاء شده فیما بین در مسکو در تاریخ ۱۱ فوریه ۲۰۱۳ را آغاز نمایند.
	- تبادل اطلاعات اعم از هزینه ها، زمان کار پایانه های مرزی و اسناد لازم برای اجرای حمل و نقل بین‌المللی جاده‌ای در قلمرو دو کشور و اطلاعات به روز از جمله استانداردهای عملیاتی جهت حمل کالاهای خطرناک و کالاهای ترافیکی با وزن بالا در قلمرو هر دو کشور و همچنین لیست هزینه ها و اسناد ضروری مرتبط با گمرک، مدت اعتبار بیمه شخص ثالث و قیمت
	- تهیه و تایید پیش نویس همکاری در حمل و نقل هوایی و تاکید در خصوص ضرورت هماهنگی اقدامات برای حمل بار از طریق کریدور بین المللی شمال- جنوب

مرور اسناد، تفاهت‌نامه‌ها و توافقات‌های موجود میان ایران و روسیه نشان می‌دهد بخش قابل توجهی از بسترهای حقوقی لازم برای توسعه روابط اقتصادی دو کشور تامین شده است. با این حال روند توسعه روابط اقتصادی ایران و روسیه کند پیش می‌رود. نکته حائز اهمیت این است که به نظر می‌رسد ایران و روسیه اراده افزایش روابط اقتصادی را دارند اما هنوز مناسب‌ترین زمینه‌های این رابطه، به ویژه در بعد تجاری را نیافته‌اند.

آمارها نشان می‌دهد همچنان پروژه‌های کلان چون نیروگاه‌های هسته‌ای، حرارتی و حتی توافقات انرژی به عنوان معیار روابط اقتصادی دو کشور است. بر این اساس خلا قابل توجه در مبادلات تجاری خرد وجود دارد که معیار ملموس‌تر برای ارزیابی شرایط فعلی روابط اقتصادی دو کشور است. در این رابطه راهبرد توسعه همکاری‌های استانی و منطقه‌ای ایران و روسیه بطور آهسته و پیوسته پیگیری می‌شود.

توافق در زمینه افزایش سرعت این روابط می‌تواند به پیوندهای اقتصادی بیشتر دو کشور بیانجامد.

فضای اقتصادی هر دو کشور ایران و روسیه با ویژگی‌هایی چون مقررات بیش از حد، روند کند بوروکراسی اداری و موانع متعدد اداری شناخته می‌شود و برطرف ساختن برخی از این موانع گام مهمی بوده که برداشته شده، اما مشکلات اجرایی توافقات انجام شده همچنان باقی است. با توجه به نظام‌های اقتصادی نیمه لیبرال هر دو کشور و اهداف توسعه، لازم است روابط تجاری و اقتصادی میان ایران و روسیه در هر دو سطح دولتی و خصوصی تقویت شود. اما مسلماً روابط اقتصادی دولتی می‌تواند اتکای مهمی برای توسعه روابط باشد. با این حال به دلایل متعددی چون تحریم‌های اقتصادی، اقتصاد تک محصولی و... محدودیت‌هایی نیز در روابط اقتصادی دولتی ایران و روسیه وجود دارد.

۸-۱- ملاحظات راهبردی

۱- نیازسنجی در بازار مصرف: توسعه روابط اقتصادی ایران و روسیه، مستلزم تمرکز و توسعه تدریجی است. نیازسنجی از بازار مصرف روسیه فرصتی برای تولید داخلی ایران و ارتقا کیفیت در بسیاری از کالاها و خدماتی است که ارزش صادراتی دارند. عدم توجه به کیفیت محصولات صادراتی، موجب بی اثر شدن توافقات حقوقی و اجرایی برای توسعه روابط اقتصادی دو کشور خواهد بود. اما بهبود استانداردها نه تنها موجب کسب جایگاه در بازار بزرگ روسیه، بلکه قدرت صادرات ایران به سایر بازارها را نیز افزایش می‌دهد.

۲- افزایش پیوندهای ژئواکونومیکی: یکی از راهکارها برای توسعه مناسبات اقتصادی ایران و روسیه، بهره‌برداری از ظرفیت ژئواکونومیکی همدیگر و پیوند دو ژئواکونومی است. پروژه کریدور شمال-جنوب در همین راستا در دستور کار قرار گرفته است. کریدور شمال و جنوب اکنون از لحاظ ظرفیت بالفعل و بالقوه در چهار کانال تعریف می‌شود؛ روسیه-آسیای مرکزی-ایران، روسیه-ایران (دریای خزر)، روسیه-جمهوری آذربایجان-ایران، مسیرهایی هستند که مورد استفاده قرار گرفته‌اند و اخیراً بحث‌هایی درباره امکان استفاده از مسیر روسیه-گرجستان-ارمنستان-ایران نیز وجود دارد.

مسیر دریای خزر، یکی از مسیرهای مستقل برای ایران و روسیه، در کریدور شمال-جنوب محسوب می‌شود. از نظر کارشناسان دریای خزر هم فرصت محسوب می‌شود و هم چالش. صرف نظر از چالش‌هایی که بیشتر جنبه سیاسی و امنیتی دارد، این دریای مشترک، منافع مشترک برای دو کشور جهت ارتقا روابط اقتصادی ایجاد می‌کند که شامل مواردی چون تسهیل و توسعه کریدورهای بین‌المللی برای ترانزیت کالاهای ملی و بین‌المللی در خط شمال-جنوب و بهره‌برداری از منابع طبیعی منطقه می‌باشد. در راهبرد روسیه برای توسعه خزر تا سال ۲۰۳۰ نیز به ظرفیت همکاری‌های ایران و فدراسیون روسیه به عنوان یک فرصت ژئواکونومیکی قابل توجه، اشاره شده است. 'مسیر دریای خزر یکی از کوتاه‌ترین کانال‌های کریدور شمال-جنوب است که هم اکنون نیز استفاده می‌شود.

ایران می‌تواند کریدوری برای انتقال تولیدات روسی به بازارهای خاورمیانه و جنوب آسیا باشد و این همکاری نیز به نوبه خود گسترش دهنده مناسبات دو کشور خواهد بود. توسعه این کریدور بهتر است با سرمایه‌گذاری مستقیم طرف روسی صورت گیرد و روسیه در سود و زیان روند انتقال کالا از آن و بازگشت سرمایه شریک باشد. سرمایه‌گذاری ایران برای ایجاد مسیری جهت نقل و انتقال کالاهای روسی با توجه به طولانی بودن زمان بازگشت سرمایه در حوزه راه آهن و عدم اطمینان از تداوم جریان کالا از این مسیر ضروری است. تجربه شکست خورده و پرهزینه توسعه مسیر شرقی این کریدور با سرمایه هنگفت و عدم توجه کشورهای آسیای مرکزی باید چراغ راهنمای اقدامات بعدی در این حوزه باشد.

۳- توسعه همکاری‌ها در حوزه انرژی: تفاهمنامه ۴۰ میلیارد دلاری همکاری ایران و روسیه در زمینه انرژی نیازمند تبدیل شدن به قراردادهای مشخص است. شرکت‌های روسی «نوا تک»، «روس نفت»، «زاروبز نفت»^۱، «گازپروم نفت»، «لوک اویل»، «تات نفت» ظرفیت همکاری در توسعه میادین انرژی ایران را دارند و دو کشور می‌توانند از ظرفیت‌های موجود برای سوآپ انرژی نیز بهره ببرند.

۴- همکاری‌های صنعتی و تولیدی: همکاری در زمینه‌هایی چون صنعت خودرو و قطعات خودرو میان ایران و روسیه شکل گرفته است. چشم‌انداز همکاری در این زمینه مثبت ارزیابی می‌شود. با توجه به اقلیم مناسب ایران، نیروی کار و هزینه کمتر برای تولید، دو کشور می‌توانند اقدام به احداث شرکت و کارخانجات مشترک نمایند. بر اساس داده‌های آژانس اتواستات روسیه، تا تاریخ ۱ ژوئیه ۲۰۲۲، در مجموع ۱۰ هزار و ۴۰۰ خودروی وارداتی از ایران در روسیه موجود است. با این حال این رقم در مقایسه با تقاضای ماهانه حدود ۱۰۰ هزار خودرویی روسیه رقم ناچیزی است. آفدراسیون روسیه با داشتن جمعیت ۱۴۳ میلیون نفری و تحت تحریم می‌تواند همزمان به عنوان یکی از بازارهای هدف برای کالاهای مصرفی ایران در حوزه‌های مختلف تجاری و صنعتی، غذایی و منسوجات باشد.

1- Zarubezhneft

2- <https://www.asriran.com/fa/news/854691/>

بخش نهم: نتیجه گیری

چشم انداز اقتصادی بلندمدت روسیه به عوامل متعددی بستگی دارد. اثرات تحریم‌ها بر اقتصاد روسیه به کندی آشکار شده است. ثبات مالی با اقدامات سیاست قاطع اتخاذ شده توسط بانک مرکزی روسیه حفظ شده است. اقدامات بانک مرکزی از اثرات ضربه ای بر اقتصاد واقعی جلوگیری کرده است. اما همچنان به دلیل تشدید تحریم‌های غربی، پیش‌بینی‌ها درباره رشد اقتصاد روسیه با تردیدهای زیادی مواجه است. این در حالی است که روسیه اهداف اقتصادی بلندپروازانه‌ای دنبال می‌کند. در پیامد تحریم‌ها دیپلماسی اقتصادی روسیه با چالش‌های چندلایه‌ای مواجه است:

۱- اقتصاد وابسته به صادرات نفتی و گازی گزینه‌ها را برای مسکو محدود می‌کند. بزرگ‌ترین مشتری انرژی روسیه، اروپاست و اگر چه تحریم‌های غرب موجب قطع این رابطه نشده، اما باعث متزلزل شدن این رابطه شده است. افزایش صادرات به چین، هند و ترکیه نیز به معنای تداوم این روند نیست. در مجموع بازار انرژی روسیه در میان مدت و بلندمدت با ناامنی مواجه است.

۲- موضوع چالش برانگیز دیگر برای روسیه این است که با آشکارتر شدن تمایل و انگیزه روسیه برای گریز از پیامدهای تحریم‌های غرب، طرف‌های مقابل دیپلماسی اقتصادی مسکو در مذاکرات ابزارهای بیش‌تری برای تحمیل خواسته‌های خود به روسیه دارند. این مؤلفه به ویژه تأثیر بیش‌تری در رابطه روسیه با قدرت‌های اقتصادی دیگر مانند چین و هند دارد. در واقع تحریم‌های غرب قدرت چانه‌زنی روسیه در مذاکرات اقتصادی را حتی با شرکای تجاری خود تضعیف کرده است.

در مجموع به نظر می‌رسد اولویت‌های دیپلماسی اقتصادی روسیه شامل موارد ذیل است:

۱. حفظ امنیت و نه لزوماً رشد اقتصادی

افزایش درآمد ارزی و ثروت ملی،

۲. تأمین نیاز داخلی و بهبود شرایط زندگی روس‌ها،

۳. کاهش واردات، افزایش صادرات،

۴. واردات فناوری و نوسازی صنعتی،

۵. جذب سرمایه،

۶. حرکت از حوزه‌های اقتصادی آسیب‌پذیر به سایر حوزه‌ها،

۷. افزایش سهم سازمان‌ها و شرکت‌های روسیه در روابط اقتصادی خارجی از طریق امضای

موافقتنامه‌های بین دولتی،

۹. توسعه زیرساخت‌های روابط اقتصادی گسترده با شرق

روسیه برای نیل به اهداف دیپلماسی اقتصادی خود از مجموع راهبردهای سیاسی و اقتصادی استفاده می‌کند. راهبردهای سیاسی این کشور شامل تمرکز بیش‌تر بر توسعه مناسبات با قدرت‌های شرقی نظیر چین و هند و نیز کشورهای حاشیه خلیج فارس است، ضمن اینکه مسکو تحرکات جدیدی برای بازگشت به بازارهای سنتی آمریکای لاتین و آفریقا آغاز کرده است و در عین حال به دنبال راهکارهایی برای بهبود مناسبات خود با اروپا یا حداقل بخشی از غرب نیز می‌باشد.

در مجموع به نظر می‌رسد روس‌ها علی‌رغم فشارهای تحریم‌های غربی، از قدرت خلق ابتکارهای اقتصادی برخوردارند. ابتکار در سیستم پرداخت مالی که روسیه کلید زده، بطور ملموس با استقبال سایر کشورها، به ویژه چین و هند مواجه شده است. توسعه این ابتکار می‌تواند بخش قابل توجهی از تحریم‌های غربی علیه روسیه را کم اثر کند. اما انزوای نسبی اقتصادی روسیه تداوم خواهد یافت.